

Identitás-stratégiák és államközi kapcsolatok Kelet-Ázsiában

A Kína–Japán–Korea komplexumról¹

Kelet-Ázsiára a világrendszerben az 1990-es évek óta több vonatkozásban is egyfajta póluszszerep hárul. Kelet-Ázsiából Kína, Japán és Korea kiemelése mellett több érv felhozható. A három ország bizonyos értelemben Kelet-Ázsia „összetett kemény magját” képezi, egy olyan, több évezred távlatában kirajzolódó civilizációs komplexumot,² amelynek összetevői mind globális és regionális folyamatokban, mind külön-külön, mind egymással való kölcsönhatásaikban megkülönböztetett szerepet játszanak. Nem véletlen, hogy egy „Ázsiai Valuta Alap” (AMF) súlypontját – az eredeti japán javaslat szerint – már két évtizeddel ezelőtt ez a három ország adta volna,³ vagy az, hogy a Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége (ASEAN) viszonylag laza együttesén kívül az Európa–Ázsia (ASEM) folyamatban szintén ezek az országok vesznek részt. Miként az sem, hogy 1999 novemberében éppen ennek a háromnak a vezetői jelentették be egy „Kelet-ázsiai Gazdasági Együttműködési Rendszer” kezdeményezését.⁴

A három ország az ASEAN tíz tagállamát is magában foglaló kelet-ázsiai régió gazdasági tömegének mintegy 90%-át teszi ki, Kína és Japán az Egyesült Államok „iker-deficitjének” legnagyobb hitelezői. Bár nem vargabetűk nélkül, az utóbbi években jelentősen előrehaladt a három állam együttműködésének intézményesülése (2008 óta évente hármas csúcstalálkozókkal, 2010 óta Szöulban állandó titkársággal), és elindult egy Japán–Kína–Korea szabadkereskedelmi övezet létrehozásának folyamata. Ma már az Egyesült Államok részéről sem ellenzett folyamat az

- 1 A jelen íráshoz a szerző felhasználta egy korábbi munkatanulmányát, amelyet eredetileg a Teleki László Intézet által a Széchenyi Terv keretében 2000-ben indított „Nemzeti identitás és külpolitika” kutatási program Kelet-Ázsiára vonatkozó részéhez készített. A japán szavak fonetikus magyar átírásban szerepelnek, más nyelvek esetében az átírás általában a nemzetközi gyakorlatot követi. A japán személynevek a „családnév”–„adott név” sorrendjében szerepelnek, kivéve ha a szerző maga az angolban szokásos sorrendet alkalmazza (például Thomas Suzuki).
- 2 A „civilizációs komplexum” itt alkalmazott fogalma ösztönzést nyert Barry Buzannak a „biztonsági komplexumokra” vonatkozó elemzéséből. Utóbbi kifejtését lásd Barry Buzan munkáiban (Buzan, 1991., a definíció a 190. oldalon). Buzan következtetéseit elemzi Kostecki, 1994. Buzan fogalmának Közép- és Kelet-Európa „nemzetépítési komplexumára” való általánosítását lásd: Gergely, 1999.
- 3 Vö.: Rhee, 2000. 62–74.; Yoo, 2000. 24–25. Ugyanez a három ország sok szempontból központi szerepet játszik mind az ASEM-folyamatban, mind az Ázsiai Fejlesztési Bankban (ADB).
- 4 Egy északkelet-ázsiai – elsősorban Japánra, Kínára és Koreára kiterjedő – gazdasági együttműködés kéréseiről az 1990-es évek közepe óta viták folynak. Vö. például: Lee, 2000. 5–10.

ASEAN-országokra is kiterjedő rendszeres kelet-ázsiai csúcstalálkozóké, amelynek a súlypontja szintén a három említett ország.⁵ Kína és Japán gazdasági, politikai és kulturális jelentősége, valamint Korea stratégiai helyzete és kezdeményezőképessége egy több évezredes kulturális átjárhatóság talaján olyan összetevői a nagytérségi egyenletnek, amelyek szinte természetes módon kínálkoznak a kiemelésre.

Ha lehet, még inkább így van ez, amikor ezeknek az államoknak önmagukra, egymásra vagy az Ázsián kívüli világra vonatkoztatott önmeghatározásait vizsgáljuk. Túlzás nélkül állítható, hogy nincs még három ország Kelet-Ázsiában, amelyek e tekintetben szorosabban, a konfuciánus szóhasználat szerint úgy szólván „családi alapon”⁶ fonódnának össze.⁷ Identitásépítésükhöz a régióban kölcsönösen háromszögelési pontokat jelentenek egymás számára, bármelyikük önképének hátterében a másik kettő is ott van. A képek és önképek alakulásában a 19. század utolsó harmadától Japán tett szert nagyobb befolyásra, a 20. század végére a csendes-óceáni Ázsia összesített GDP-tömegének közel háromnegyedét adta. Jó kétezer éven át azonban Kína jelentette a többiek – köztük Japán – önmeghatározásához is a sarokpontot, s úgy tűnik, mintha ismét visszanyerné központi helyzetét. A kettő közé ékelődött Korea mindvégig szinte egyszerre vitte a híd és az ütközőzóna szerepét (a kínai források a „fogadott gyermek” státuszában említik).⁸ A 20. század első felében, Dél-Koreában mindmáig, Japán behatása vált erősebbé, történetileg azonban a japán kultúra kontinentális, nagyrészt kínai eredetű alapjait Korea hozzájárulásával kapta.

A címben kitűzött kérdések tárgyalásához itt még néhány további részletre is legalább utalni kell. Például arra, hogy ha kínai identitásról beszélünk, akkor ez alatt melyiket értsük. Az „egy Kína” elv a diplomáciában – esetenként – leegyszerűsítheti a feladatot, de az önazonosság tekintetében még kérdés maradhat, vajon ezen a tajvanit, a hongkongit, a szingapúrit, a tengerentúli kínait – az utóbbin belül például a malajziai, a thaiföldi, az amerikai kínait – vagy az ENSZ-ben is képviselt „népköztársasági kínait” értsük-e. Ha az utóbbit, akkor ezen belül a jóval fejlettebb keleti partvidékét, vagy a gazdaságilag elmaradott nyugati régióikét; ezen túl is a han többségét, vagy a tibeti, az ujgur kisebbségét; a „tőkés milliomosokét”, vagy (az utóbbiakkal összefonódó) „kommunista káderekét”? A választék hátterében több mint 1,3 milliárd főnyi népesség és a Kínai Népköztársaságénál jóval nagyobb gazdasági súly áll.

Egyelőre az azonosításnak viszonylag mechanikus szintjén, de a fentiekhez hasonló kérdések Korea esetében is felvethetők, s ezek a – nagy ingadozásokat mutató – közeledési folyamat ellenére valószínűleg még sokáig időszerűek marad-

5 Vö. New Alliance in Asia. President Kim proposes formation of East-Asian cooperative body. In: *Korea Now*, December 2. 2000. 5–7. A gazdasági súlyarányok nem kevésbé a három kiemelt ország szerepét nyomatékostíjják: köztük a legkisebbnek számító Dél-Koreáé 2000 körül közelítően akkora volt, mint a tíz ASEAN-országé együttvéve.

6 A mai napig a hivatalosság rangján szól a konfuciánus megfogalmazás „az ázsiai népek nagy családjáról”, ahol Kína a „családfő”.

7 Még akkor is, ha egyidejűleg jelentős kulturális különbségek is vannak, például nyelvileg egyfelől Kína, másfelől Japán és Korea külön nyelvcsaládokhoz tartoznak.

8 Howland, 1996. 15.

nak. Nevezetesen, ha „koreai identitás”, akkor ezen melyiket értsük: az „északi” vagy a „déli” változatot? A dilemma mögött mintegy 70–80 milliós népesség és két, fél évszázada egymással szemben több mint másfél millió katonát felsorakoztató szembenállás van.

Azoknak, akik úgy gondolják, hogy Japánból már csak egy van, bizonyos szempontból igazuk van. Japán például abban a tekintetben Kínához és Koreához képest egyetlennek tűnhet, hogy a hivatalos statisztikák szerint ma a világban élő mintegy 130 millió japán vagy japán származású személy talán 2%-a élhet a japán állam határain kívül (a japán állampolgárok 0,6%-a él külföldön), s akik az államhatárok között vannak, azoknak hivatalosan kevesebb mint 2%-a „nem japán”. Bizonyára ettől sem független, hogy az „egyetlenség”, „egyöntetűség”, „egyedülállóság”, sőt az „összehasonlíthatatlanság” tudata meglehetősen tartós eleme a japán önképnek. Miként Kína már elnevezésében – a 19. század közepéig ez egyszerre volt auto- és hetero-sztereotípa – a(z) ázsiai világ „közepe”, a hagyományos japán önleírásnak egyik jellegzetes összetevője a „szigetország-tudat”, ami sokszor csak más kifejezése a világtörténelmi szingularitás tudatának. A japán elemi iskolai tankönyvek egyik első, axiómaszerű meghatározása általában ma is ez: „Japán szigetország.” Egy másik, a Japánnal csak valamelyest érintkezésbe került külföldi számára is jól ismert identitás-elem a „harmónia” mozzanata. Eszerint „Japán az összhang országa”. (Az önképnek ez annak ellenére tartós mozzanata, hogy eredetileg a Japánról elsőként írásos híradást tartalmazó – Kr. után 1. századi – kínai krónikákból származik.) Mihelyt azonban tartalmibb részleteket is elkezdünk vizsgálni, Japán is megszűnik az egyértelmű azonosság országa lenni.

Megkerülhetetlen az a pont, ahonnan szembe kell néznünk a ténnyel, hogy a magunk világában megszokottként használt szavak és fogalmak egy másik civilizáció tipikus feltételei között esetleg mást jelentenek, vagy a várt módon nem is léteznek. Fogalmaink egy másik világban mást fognak jelenteni, netán már kérdésfeltevéseink is lefordíthatatlanok, vagy ha névértékükön lefordíthatók, körülírások nélkül félreértésekhez vezethetnek – ez számos ponton indokolja idézőjelek használatát.

A jelen munkálat (egy hosszabb távú kutatás részeként) az államszintű identitások és államközi kapcsolatok összefüggéseinek vizsgálatára irányul, fókuszában elsősorban Japán, a Kínai Népköztársaság és a Koreai Köztársaság eseteivel. Az állami identitásstratégiák és külpolitikák azonban egész kultúrákra, civilizációkra jellemző identitásgyakorlatok történelmi közegébe ágyazódnak, folytonosságot és változást egyszerre mutató kulturális talajuktól elszakítva érdemben nem értelmezhetők. Ebben az összefüggésben nem kerülhető meg néhány utalás a kitűzött kérdések szélesebb kulturális hátterére – a szerző kutatási tapasztalataitól nem függetlenül –, legalább a japán esetben.

Az identitásgyakorlatok kulturális feltételezettségéről, különös tekintettel a japán esetre

Kelet-ázsiai összefüggésben nemcsak az identitás állami keretei, de egyéb vonatkoztatási egységei is másként kérdésesek, mint például Európában, ahol a kollektív identitáskeretek között kitüntetett szerepe van a nemzeti egységeknek. A nemzet és nemzetállam itt tipikus fogalmait azonban nem alkalmazhatjuk minden további nélkül a kelet-ázsiai – mire is? – népekre, államokra, társadalmakra, közösségekre, országokra, etnikumokra, kultúrákra, civilizációkra, vagy éppen „nemzetekre”.

A kínaiban az említettek közül a legtöbbre, és még más jelentésekre is, ugyanaz az egyetlen szó szolgál – kontextusról kontextusra változik, hogyan lehet vagy szokás azt más nyelvekre fordítani. A japánban hasonló a helyzet: az „ország-ra”, „országalakosokra”, „népre” hagyományos szavak is vannak, de a modernizáció kezdeti szakaszában az „államra”, a „társadalomra” újonnan kellett szavakat alkotni (miként a magyarban is). Ha vannak is külön szavak, a jelentések a mindennapi japán tudatban, a kínaihoz sokban hasonlóan, összemósódnak. A II. világháború előttinél differenciáltabb a helyzet abban a tekintetben, hogy a vallási dimenzió az úgynevezett „állami sintó” vallásnak beállított ideológiájában abszolútizált császárrendszer lebontásával, legalábbis a jogrendszerben, függetlenül. De ettől például Európába ösztöndíjjal történelmet, társadalmat kutatni jövő japán kollégáknak alkalmasint többéves helyszíni tanulmányok után sem magától értetődő az említett fogalmak és identitáskeretek megkülönböztetése. Az egyik legnehezebben fogható megkülönböztetés nyelvileg is éppen a „nép” és a „nemzet” közötti, ugyanis a japánban „mindkettőre” ugyanaz a szó szolgál (miként a koreaiban is).⁹

További megkülönböztetéseket igényel az azonosságfogalom értelmezése, legalábbis az itt használt összefüggésben. Nem utolsósorban azért, mert itt indult a modern azonosságképződés talán a legmesszebről (a kontinens intenzívebb kultúrák közti érintkezése a kínai vagy a koreai esetekben részben más előfeltételeket jelentett), ugyanakkor az utóbbi száz, különösen az utóbbi ötven évben sajátos értelemben itt jutott a legtovább.

Célszerű a japán azonosságkérdésben is a nyelvvel kezdeni. Itt mindjárt a kezdet kezdetén azzal a ténnyel találjuk magunkat szembe, hogy közhasználatban levő eredeti japán kifejezés nem is egykönnyen található a fogalomra. Nem mintha nem lenne erre egy, főleg a japán értelmiségi diskurzusban használatos szó, de ez az angol „identity”-ből származik. Van természetesen egy japán nyelvi szó is ([dzsiko]dóicuszei), de ez a kínaiból átkerült jeleknek szintén a kínaiból származó olvasataiból lett szerkesztve, és a szerkesztmény annyira művi, hogy maguk a japánok szerint sem nagyon lehet arra számítani, hogy a közbeszéd átveszi; számos kapcsolatos szinonima pedig már nem egészen ugyanazt jelenti („öntudat”, „önészlelés”, „önismeret”, „leszármazási azonosság” stb.).

9 A japánban a 'minzoku', a koreaiban a 'mindzso' – egyébként nyelvtörténetileg minden bizonnyal egy tőről származó – szavak. A koreai szóra: Baker, 1998. 122.

Történetileg, a II. világháború előtt, voltak bevettnek számító japán kifejezések, amelyek, ha nem is az azonosság modern fogalmára, de egyfajta „japán azonosságra” vonatkoztak. Ezek azonban többé-kevésbé mind kompromittálódtak (köztük a „japán lényegét” kifejező busidó, „szamuráj-kódex”; a még távolabbi történelmi gyökerekre visszamenő „jamato-damasii” eszme, egyfajta, a kínai beállítódással kontrasztot alkotó „japán őslélek”; vagy az 1930-as években hírhedtté vált „kokutai”, szó szerinti fordításban „országtest”, körülírva: „az ország fennállásának jellegadó alapja”). Nemcsak a szavakra vetült a japán militarizmus árnyéka, de arra is, amit az 1945-ig uralkodó ideológiában japán egyedülállóságnak vagy ezen egyedülállóság alapjának tételeztek. Az ország háborús vereségével bizonyos értelemben a háború előtti azonosság-szótár is vereséget szenvedett.

Nyilvánvaló, hogy nem csak az önazonosság megnevezésére használatos szavak nyelvi választékáról van szó. Az a mód, ahogyan az azonosságkérdés a személyiség szintjén, a kulturálisan tipikus napi gyakorlatban megoldódik, vagy nem oldódik meg, nem választható el az azonosságképződés politikailag jellemző folyamataitól és ezek nemzetközi kölcsönhatásaitól. A nyelv nemcsak szókincsében, de mélyebb szerkezetében is csak a mindenkori gyakorlattal összefüggésben értelmezhető. Japán és nem japán nyelvészek – elsősorban a háború után – számtalanszor rámutattak a tipikus nyelvhasználatnak az alany személyes azonosságát és a cselekvés tett voltát elmosó (ezzel a felelősséget is homályban hagyó) sajátosságaira.

Számos elemző mutatott rá arra, hogy a kulturálisan domináns gyakorlatban az „én/ön-” jelentése sem az, amire egyes más kultúrákból ismert tartalma szerint utalni látszik. Mint Thomas Suzuki írja: „A japán nyelvben az önmagunkra való utalás vagy a mások megszólításának minden kifejezése az érintkezésre jellemző »alacsonyabb-magasabb« dichotómián alapuló konkrét szerepviszonylatok megerősítéséhez kötődik.” „Az indoeurópai nyelvekben az első és második személyű névmásnak semmi köze sincs a beszélő vagy a megszólított konkrét tulajdonságaihoz (pozíció, nem, kor stb.).”¹⁰ A japánban csak az „én” személyes névmásra legalább 14 kifejezés használatos, s ezek mindegyike a fenti értelemben referenciafüggő. Amiből az is következik, amit Lee Hamilton és Joseph Sanders a következőképpen fogalmaz meg: „Miután a japán azonosság mindig egy meghatározott én/másik kontextus keretei között határozódik meg, automatikusan újradefiniálják, amikor egy másik »másikkal« való új keretviszonyba kerül.” Ez valóban látványosan kontrasztba hozható az amerikai rajzfilmekből ismert Popeye szavaival: „Én az vagyok, ami vagyok, s ez minden, ami vagyok.”¹¹

A napi kulturális beidegződésekben a háború és annak kimenetele sokkal kevésbé jelentett szakítást, mint a jogrendben vagy a meghirdetett politikai ideológiák szintjén. Minden látványos különбözőség ellenére, abban, ahogyan az egyes japán ember a maga világában a háború előtt és után napi önazonosságára szert tett, és ahogyan ez – a megfelelő áttételekkel – kihatott a politika, ezen belül a

10 Suzuki, 1978. 135., 131. Idézi: Hamilton–Sanders, 1992. 57. De nem kevésbé idevágó Kunihiro Maszao következtetései is (Kunihiro, 1976. 51–73.). A nyelvi vetület egy, itt nem részletezhető kulcsmozzanátát, a „belső/külső” megkülönböztetést színvonalasan elemző munka: Bachnik–Quinn, 1994.

11 Hamilton–Sanders, 1992. 60., 57.

külpolitika alakulására, több szálon nem elhanyagolható folytonosság mutatható ki. Az egyik legnyilvánvalóbb ilyen szál az önazonosság sajátosan „relációs”,¹² a másokhoz mért „lent-fent” és „kint-bent” pozíciókkal¹³ meghatározódó jellege, ugyanakkor az ilyen alapokon működő azonosságközösséghez való tartozásnak úgyszólván automatikus volta. Ez a folytonosság – kezdetben a háború utáni újjáépítés szükségállapotában, majd később megtámogatva az olyan, külföldről is sokat hallott értékelésekkel, melyek szerint „Japán az első”¹⁴ vagy „az első teljesen modernizált nem nyugati társadalom”, „az egyetlen nem nyugati ország, amely az első vonalba emelkedett”, vagy legalábbis „Ázsiában az első”¹⁵ – sokak számára sokáig hozzájárult ahhoz, hogy túltegyék magukat az önmeghatározás bizonytalanságai, „elintézetlenségei”¹⁶ felett.

Ezek, a kollektív önvizsgálat II. világháborút közvetlenül követő éveit leszámítva, szélesebb körben először az 1970-es években, a gazdasági sikerek első évtizede után jelentkeztek. A „japánságról” szóló japáni és külföldi irodalom első áradata sokak szerint már akkor is a japán identitás válságának jele volt.¹⁷ Jellegzetes kifejeződése volt a korszak közhangulatának egy olyan film tömegsikere, amely „a Japán-szigetek elsüllyedéséről” szólt.¹⁸ A későbbi évtizedek azonosságvitáinak számos háttéreleme ekkor fogalmazódott meg. Az akkori vita reprezentatív megnyilatkozásaiból nem hiányoztak olykor meglehetősen sarkított – és az utóbbi évtizedek vitáiban visszhangot kapó – megállapítások sem. Néhány ezek közül: „Japánban senki nem igazán bizonyos abban, hogy ez az ország végül is merre tart”;¹⁹ „Japán az élvonalba jutott, most már nincs kit utánoznia, behoznia-lehagynia”;²⁰ „az anyagi jólétet elnyertük, de Japán mivoltunkat elvesztettük”;²¹ „az »igazi Japán« rég oda-veszett”²² stb. A vita hevében legtöbbször mindezt elsősorban a II. világháború utáni „nyaklód nélküli amerikanizációra” értették, s viszonylag kevesen utaltak a háború előtti tendenciákkal itt is kimutatható folytonosságra.

12 Vö. Hamaguchi Esun teóriájával. Hamaguchi, 1997. 41–63.

13 Ennek klasszikusszámba menő megfogalmazását adta Nakane Csie több nyugati kiadónál is megjelent művében. Nakane, 1973.

14 Vö. Ezra Vogelnek az 1980-as években Japánban is bestsellerré vált könyvével: Vogel, 1980.

15 Az 1990-es évekre Ezra Vogel is erre mérsékelte korábbi megfogalmazását. Lásd: Vogel, 1994.

16 Pap Károly az 1930-as években a magyar esetre vonatkozóan írt az „elintézetlenség belső pánikjáról”.

17 Vö. Kano Cutomonak a korabeli japán „identitás-irodalom” egy reprezentatív angol nyelvű antológiájához írott előszavával. Kano, 1976. 7.

18 A jelen összefüggésben a filmmel legalább azonos érdekességű Umeszao Tadao tanulmánya, amely a film azonosságvonatkozásaival foglalkozott. Következő sorai nemcsak az 1990-es évek japán azonosság-problematikájának, hanem nemzetközi viszonyainak és ezek értelmezésmódjainak is figyelemre méltó elővételezését tartalmazzák. Nem Samuel Huntingtont halljuk az 1990-es évekből, hanem Umeszao Tadaót 1974-ből (1976-os angol fordításban): „...international relations can never reach a level of mature developed sympathy without somewhere dealing with the clash of different civilizations. Different assumptions must be aired, different conditions met, and precisely for that reason international interchange is necessary to resolve the clash.” (Kiemelés: G. A.) Umeszao, 1976. 33–34.

19 Kano, 1976. 2. (Kiemelés: G. A.)

20 Uo.

21 Uo. 5.

22 Uo. 4.

A katonai, valamint a gazdasági expanzió központosító állama és politikája a háború előtt, illetve a háború után sokban különböztek ugyan egymástól, de abban nem minden alap nélkül hasonlíthatók, ahogyan tényleges működésükben gyors ütemben emésztették fel éppen azt a „hagyományos” kulturális identitást, illetve annak alapjait, amelyre legitimitációjukhoz oly gyakran hivatkoztak. Robert Bellah általánosabb érvénytel is rámutatott erre a kulturális identitás és az ázsiai modernizáció kérdéseiről írt tanulmányában: *„Ebben az értelemben a modern nacionalizmus gyakran inkább ellensége, mint kifejeződése az igazi kulturális azonosságnak.”*²³

Az „igazi Japán” kifejezést Misima Jukió használta néhány évvel korábbi, az „elvesztés” feletti tiltakozásnak szánt öngyilkossága előtti felhívásában. Mintha az „Egy álarc vallomásai” című regényének utolsó mondatait – „voltam-e én egyáltalán?” – visszhangozná egy akkor még viszonylag kevésbé ismert „közíró” (így jegyezte magát adott esszéjéhez, bár korábban volt már országgyűlési képviselő is) szavai: „Mijük volt valaha is a japánoknak, ami igazán az övék lett volna?”²⁴ Ishihara Sintaró²⁵ kijelentésének paradoxonát nem utolsósorban az emelte ki, hogy akkor „a szabad világ” második legnagyobb gazdaságában hangzott el. Az 1990-es évek bestsellerírója, aki igazán ismertté „A nemet is [ti. Amerikának] mondani tudó Japán” könyvével vált,²⁶ már az 1970-es években elővételezte az utóbbi időkben gyakrabban és nem csak tőle hallható véleményt: *„Ha valaki a japán azonosságot keresi, előbb az annak helyén tátongó űrt kell azonosítania.”*²⁷

Ezek kétségtelenül kiélezett szavak. Az 1990-es évek fordulója táján, az évtized első éveiben bekövetkezett valami, ami az 1970-es évekhez, egyáltalán a hidegháborús korszakhoz képest is lényegesen tovább bonyolította a helyzetet: mélyrehatóan átalakultak a belső és a globális feltételek. A külső hatásokra, elmozdulásokra való fokozott érzékenység sok elemző szerint sajátos eleme a japán azonosságszerkezetnek.²⁸ Az évtized elején a japán röppálya egyik legtöbbit idézett külföldi megfigyelője, Karel van Wolferen még így fogalmazott: *„Nincs sem fék, sem iránytű.”*²⁹ Azután bizonyos fékek működésbe léptek, bár nem feltétlen azok, amelyeket Wolferen hiányolt: az 1990-es évek elején mind a japán gazdaság, mind a japán politika „buborékjai” elpattantak. Ezzel nemcsak a belső bizonytalanságok fölött ideig-óráig legitimitációt biztosító gazdasági sikerek gyérültek meg, hanem a korábbi sikerek ára is megkerülhetetlenebbül jelentkezett,

23 Bellah, 1983. 16. Interneten: <http://www2.kokugakuin.ac.jp/ijcc/wp/cimac/bellah.html> (A letöltés ideje: 2013. március.)

24 Ishihara, 1976. 77. (Kiemelés az eredeti szövegben.)

25 Később az 1990-es évektől több ciklusban Tokió kormányzója lett, napjainkban a Japán Restaurációs Párt egyik vezetője.

26 A japánnal azonos évben megjelent angol nyelvű változat: Ishihara, 1991.

27 Uo. 75.

28 A II. világháború éveitől számítva, a sor elején említhető Ruth Benedict (Benedict, 1946). Kifejezetten a külpolitikára alkalmazva, jellegzetes megfogalmazását adta az 1970-es években Sato Seizaburo (Sato, 1977. 367–390.); egyik legutóbbi, a civilizációközi elemzésre alkalmazott példája: Arnason, 1998.

29 Wolferen, 1991. 26–35. Idézi: McCormack, 1996. 156., 181.

miközben a nemzetközi környezet, sajátos azonosságformáló hatásaival, korszakosan átrendeződött.³⁰

Ha valaki ma Japánban „önazonosságot” keres – a médiában, a szakkutatásban, a mindennapi élet emelkedő anómia- és devianciaszintjében, vagy a nem is olyan régen még japán sajátosságnak tekintett „középosztály-társadalom” összeomlásában³¹ –, lépten-nyomon a korábbiaknál is mélyebb azonosságválság jeleivel³² találkozhat. A valamikor egyértelműnek tételezett azonosság helyébe tömeges elbizonytalanodás, sokak számára a gazdasági visszaesséssel súlyosbított kilátástalanság lépett.³³ Az 1990-es évek első felének egyik nevezetes dokumentumaként Őe Kenzaburó 1992. évi Nobel-előadása idézhető, amely már címében is feltűnő ellentétben állt Kavabata Jaszunari 24 évvel korábbi Nobel-előadásával. Az utóbbi címe még így szólt: „Japán, a gyönyörűséges, és én.” Az Őe-előadás címe: „Japán, a bizonytalan identitású, és én.”³⁴ 1992-ben pedig még nem nevezték az azóta eltelt húsz évet „elveszett évtizedeknek”.

Az értelmezési kérdések körvonalazásához még egy, a világhálón megjelent dokumentumot idéznék Janagita Kunio unokájától. Janagita (1875–1962) a „japán néprajz” megalkotója volt, aki tudatosan arra törekedett, hogy a sajátos japán hagyományt magából ebből a hagyományból kifejtett kategóriákban dolgozza fel (ahelyett hogy a nemzetközi etnológia elméleti kereteit és terminológiáját venné át). Unokája így ír róla és hozzá fűződő viszonyáról: „*Janagita Kunio a japán azonosságot kereste, az ő 73 évvel később született unokája, Janagita Josiaki a japán azonosság válságát kutatja.*” Fejtegetéseit így fejezi be: „*Még vagy három nemzedékbe beletelhet, hogy mi, japánok észrevegyük, mire is van igazán szükségünk. Nagy hibám volt, hogy egy posztmodern ethoszt kerestem ott, ahol még a modernitást sem értük el.*”³⁵ Az utóbbiban sok kritikus japán elemző, akik a nemzetet is a modernitás jelenségének tartják, a Janagita unokával ért egyet. Három nemzedék múlva azonban – a japán Közegészségügyi Minisztérium Népegésztudományi Kutatóintézetének előrejelzése szerint – a ma közel 130 milliós japán népesség akár 80 millióra is csökkenhet; igaz, ez a pesszimistább forgatókönyv, de addig a japán népesség a „legoptimistább” prognózisok szerint is több tízmilliós – egyes számítások szerint 2010 és 2050 között évi átlagban 800 ezer

30 Hatásaikban összefonódnak ezzel a mozzanattal olyan sajátosságok, mint amelyet Umeszao Tadao „a kívülről jövő üzenetek iránti hiperérzékenységnek” nevezett. Umeszao, 1976. 27.

31 Az utóbbiról szóló társadalmi és szakmai vitának jellegzetes dokumentumai a *Chuo Koron* vagy a *Bungei Shunju*, vezető értelmiségi folyóiratok, 2000. májusi tematikus számai.

32 Sok megfigyelő szerint ezek közé tartozik a „szőkülő Japán” is, ahol a „magas orra”, „kevésbé vágott szemre” vágyók plasztikai műtétei után tömegessé vált a természetől fekete haj színesre festése, többnyire szőkítése, a vágyakozás „valami más” után.

33 Nem indokolt persze az 1990-es évek óta elhúzódó „japán gazdasági válságot” éppen Európában túlrájozolni: Japán négy-öt évente egy „franciaországnival” növelte nemzeti össztermékét, ma is a világ egyik legnagyobb hitelezője, miközben munkanélküliségi mutatói az Európai Unió átlagának fele alatt vannak.

34 Angol kiadása: Őe, 1995. 9–38.

35 A „Janagita Kunio (Yanagita Kunio) Utódainak Társasága” honlapja, 2000.

főnyire tehető – fogyás elé néz, a népességi „világranglista” 8. helyéről a 18–20. helyre szorulhat vissza.³⁶

Egy japán világhálós vitacsoport egyik résztvevője ennél is tovább megy: *„Ti itt japán »azonosságválságról« beszéltek. Szerintem azzal kellene kezdeni, hogy a japánoknak egyáltalán nincs is azonosságuk. Az azonosság valami olyasmi, amit akkor kezdhet el az ember meghatározni, miután felismeri, hogy létezik valami tőle különböző is. (...) itt, Japánban mindenki egyforma, hogyan állapíthatnánk meg hát az azonosságunkat? Az emberek fokozatosan tudatára ébrednek ennek és talán ez az, ami manapság zavarni kezdi őket. Azt kérdezik: »Van-e igazán azonosságunk?« Nem arról van szó, hogy kételkednének abban, amijük már megvan, hanem aziránt aggódnak, hogy semmijük sincs, amivel igazán kezdhethének valamit.»³⁷ Mondta ezt abban a Japánban, amely akkor még a világ második legnagyobb gazdaságát mondhatta magáénak (2010 óta Amerika és Kína után a „harmadik helyen” áll).³⁸*

Lehetséges, hogy az „azonosságválság” éppen az „azonosság nélküli élet” meghaladásának kísérőjelensége, és ez már lényeges előrehaladás egy olyan állapothoz képest, ahol idevágó kérdések még szóba sem jönnek? Lehet, hogy igazolt Japán 21. századi céljairól a miniszterelnök számára készült jelentés optimizmusa, amelyet 2000 januárjára ezzel a címmel tettek közzé: *„A belső határ: az egyén önállósága és jobb kormányzás az új évezredben”?*

Mielőtt túl hamar értékelnénk az idézett véleményeket, ezen a ponton legalább egy további vonatkozásukra indokolt utalni. Az interneten működő vitakör fiatal tagja „azonosság” alatt valójában egy egészen más azonosságtípust hiányol, mint aminek az elvesztését a korábbi japán önvizsgálat szavá tette. Ebben az önvizsgálatban „a japán azonosság üressége” a felszíni negatívon túl egy mélyebb, többnyire hallhatólagos, de filozófiai kifejtést sem nélkülöző és valahol pozitívnak tételezett értékeléssel járt együtt, amelyben a „japán azonosságot” sokszor éppen egyfajta „üressége” „azonosította”.³⁹ Erre az értelmezésre rávilágíthatnak Nisitani Keidzsi, a 20. századi kiotói filozófia egyik képviselőjének szavai: *„Ha jelenvaló létezésünk az üresség tartományában visszatér saját őseredet alapjához, hogy olyanná legyen, amilyen valódi mibenlétében reálisan lehet, akkor létünk olyanná válik, ami eredetileg és lényegileg ilyen módon adós.”⁴⁰*

Az „üresség japán azonosságának” szempontjából egy hiányolt, más típusú azonosság helyén „tátongó űr” ezek figyelembevételével nem feltétlen negatív; ellenkezőleg: a szóban forgó „ürességhez” képest valami más „azonosságot” kereső törekvések valóban egyfajta azonosságválság tünetei, de az adott törekvések által

36 Az adott konstellációban külön azonosságformáló tényező, hogy közben több térségbeli ország várhatóan gyors ütemben növekszik. Japánban készített, illetve elfogadott előrejelzések szerint 2050-re Indonézia 318, a Fülöp-szigetek 131, Vietnam 130 milliós népességet számlál majd, Kínáról nem is szólva, és egy egyesült Korea népessége is meghaladhatja a 80 milliót.

37 A japán emberek azonosságválsága, Kosikava Josiaki internetes vitaköre, 2000. <http://www.isc.meiji.ac.jp/~nomad/erickson/murakami/Part-5.htm> (A letöltés ideje: 2000. június 20.)

38 Az OECD 1997. évi statisztikája szerint a mutató az Egyesült Államok esetében 29 318, Japán esetében 33 715 dollárt ért el.

39 A hosszan idézhető sorból lásd: Kopf, 1999.

40 Nishitani, 1986. 389–390. Idézi Kunszt, 1994. 233.

képviselttől egészen eltérő értelemben. Az itt csak jelzett másik perspektívában napjaink japán azonosságválsága éppen abban áll, hogy az iméntiekből kirajzolódó megkülönböztetéseknek az idézett fiatal nyilatkozók és nemzedékük a jelek szerint – már vagy még? – nem tulajdonítanak (elégge) értéket, sőt a jelek szerint nincsenek is azok tudatában (vagy nem kérnek belőle). Az „üresség azonosságának” álláspontját képviselők szemében az azonosság helyén kifogásolt „űr” legfeljebb abban az értelemben az azonosságválság jele, hogy a kifogásolók nem tudnak vagy akarnak értéket látni az általuk hiányolt „azonosság” helyén talált „űrben”.

Változó identitások és külpolitikák Kelet-Ázsiában

Japán

A főbb japán külkapcsolati szereplők kollektív azonossága és politikái közötti összefüggések elemzésének egyik jellegzetes példája az, amelyet Besso Koro nyújt „Azonosságok és biztonság Kelet-Ázsiában” című monográfiájában.⁴¹ Besso írásának reprezentativitásához több szempontból sem férhet kétség. A japán külügyminisztérium diplomatája az OECD japán delegációjának minisztereként szolgált, tanulmányát 1997–1998-ban a londoni International Institute of Strategic Studies vendégkutatójaként írta, 2012 ősze óta Japán szülői nagykövete. Munkája reprezentatív nemcsak az „azonosság és külpolitika” kérdéskör nemzetközi újrafelfedezése, hanem a japán eset elemzése szempontjából is (a kettő egymástól sem teljesen független).⁴² Amennyiben külpolitika és önazonosság összefüggéseinek vizsgálata a cél, keresve is alig találhatnánk alkalmasabb forrást a Japánra vonatkozó modell főbb elemeinek áttekintéséhez.

Bár az, amit a korábbiak a japán azonosságproblematikából felidéztek, tudatosan kerülte a japán külpolitikával való közvetlenebb kapcsolatokat taglalását, vázolt egy olyan háttérrel, amelynek ismeretében nem lehet meglepő, hogy Besso tárgyalásának középpontjában a mai japán önazonosság – mind az auto-, mind a tágabb térségre jellemző hetero-sztereotípiák – ambivalenciája áll. Erre utal már a Japánról szóló fejezet címe is: „Japán: a vonakodó vezető?” Japánnak a „vezető szereptől” való „vonakodása” úgyszólván szétbogozhatatlanul összefügg a régió más államainak fenntartásaival, s mindez a Besso és mások által kiemelt, a külpolitikai szerepazonosságok feltárása szempontjából súlypontinak tekinthető dilemmákkal. Eltekintve attól a korántsem mellékes vonatkozástól, hogy az ambivalencia a japán identitás központi magyára – számos elemző szerint egyfajta „középpont-nélkülisé-

⁴¹ Bessho, 1999.

⁴² Elég lehet itt Peter J. Katzenstein munkásságára utalni, ami nagy szerepet játszott abban, hogy az „azonosság és külpolitika” kérdéskör a nemzetközi kapcsolatok mai kutatásában az ismert mértékben előtérbe került. Katzenstein éppen a japán eset kutatása nyomán jutott arra a meggyőződésre, hogy a nemzetközi kapcsolatok bevetnek számító más megközelítéseit ki kell egészíteni az identitáskérdések módszeresebb figyelembevételével (Katzenstein, 1996). Katzenstein paradigmaújító megközelítéséről: Okimoto, 1998.

gére”⁴³ – utal, a „Japán dilemmája” című alfejezet az önazonosság szempontjából a következő fő válaszvonalat emeli ki:

1. Az ambivalencia egyik – s természetesen nemcsak Besso által – előtérbe állított megnyilvánulása Japánnak egyrészt Ázsiához, másrészt a Nyugathoz fűződő kapcsolataira vonatkozik: Japánnak, úgymond, „két, egymással ellentétes, egy ázsiai és egy nyugati azonossága van”.⁴⁴ A viszonyulás ázsiai oldalára nézve a szerző Vakamija Josibumit idézi: „*Japán Ázsia iránti politikai beállítódását egyidejűleg olyan érzések keveréke jellemzi, mint a felsőbbrendűség és lekötelezettség, a rokonság és az elidegenedés.*”⁴⁵ A szerző nem teszi hozzá, de többé-kevésbé ugyanez mondható el a Nyugat, különösen az Amerika iránti japán beállítódásokról is, csak más viszonyítási pontokkal. A militarizmussal összefonódott és háborúba torkolló japán „ázsianizmus” a múlté, de – a térségi népek és államok önazonosságába is beépült – örökségével Japán mindmáig küszködik, akkor is, amikor egyfajta hídszerepet próbál betölteni Ázsia és a Nyugat között. A háború után a feladat a nemzetközi közösségbe való visszatérés volt, Japán a nyugati ipari demokráciákkal azonosította magát, és egy olyan alkotmánnyal vált az Egyesült Államok vezette szövetségi rendszer tagjává, amely a pacifizmus világviszonylatban egyedülálló kifejeződésének tekinthető.

2. Egy másik ambivalencia Besso formulájában a pacifizmus és a nagyobb nemzetközi szerepvállalás dilemmájára vonatkozik. A II. világháború óta az alkotmányban is szentesített pacifizmus általában tömeges támogatást élvez,⁴⁶ de az, hogy – főleg a hidegháború utáni világban – mit jelentsen ez a gyakorlatban, és miként tartható fenn anélkül, hogy ne váljon az ország nem kevésbé széles körben elvárt nagyobb nemzetközi politikai és biztonsági szerepvállalásának sokak által anakronisztikusnak tartott korlátjává, viták tárgya. Ez a kérdés természetesen összekapcsolódik az elsőnek említettel is: meddig mehet el Japán az amerikai, tágabban a nyugati szövetség iránti elkötelezettségében anélkül, hogy – katonailag is egyre erősebb – szomszédjait (elsősorban Kínát) ne idegenítse el magától.

3. Sokban analóg problémákat vet fel a liberális demokrácia és az egyetemes emberi jogok értékeinek japán képvisellete a régióban: „...*a demokráciát és az emberi jogokat senki nem vitatja a háború utáni Japánban, de külföldön való terjesztésükhöz általában hiányzik az amerikaiak vagy az európaiak miszsiós lelkesedése. Amíg Dél-Korea demokratizálódása meg nem kezdődött*

43 Az álláspont végigvonul a modern japán eszmetörténeten, egyik legnevesebb képviselője Marujama Maszao, aki sokban hasonló értelemben a japán politika „struktúranélküliségéről” beszélt. Maruyama, 1963.

44 Bessho, 1999. 3.

45 Uo.

46 Lásd például Kisala, 1999.

az 1980-as évek vége felé, Japánnak egyetlen közelebbi szomszédja sem volt, amelyik ugyanezeket a kulcsértékeket vallotta volna. Ilyen körülmények között az emberi jogok szorgalmazása a Kelet-Ázsiától való további elidegenedést is kockáztatta volna.⁴⁷ Sőt, és itt újra a múlt hatásai jelentkeznek, „az egymást váltó [Japán] kormányok óvakodtak is ettől [az emberi jogok szorgalmazásától], a képmutatásnak az ország [múltbeli] gyarmatosító viselkedéséből fakadó vádját kerülendő”.⁴⁸ Felidézhető az, ahogyan az 1989. évi Tienanmen téri események fölött Japán viszonylag gyorsan napirendre tért – a reformok támogatásának szükségességével érvelve hamar felújította a segélyek és kölcsönök folyósítását és általában a gazdasági együttműködést Kínával.⁴⁹

„Érettebbé váló azonosság?”, kérdezi nem minden kétkedés nélkül maga Besso, elemzésének Japánról szóló része végén. A hidegháború lezárultával a régi bizonytalanságokhoz újak járultak: a Szovjetunió szétesésével az amerikai–japán szövetség sokak szemében létalapját veszítette; Ázsia – és főleg Kelet-Ázsia – gazdaságilag gyors ütemben növekedett, miközben az erős jen nagy tömegű tőkének és termelőkapacitásnak a tágabb régióba való kihelyezésére készítette Japánt, s ez térségi beágyazottságát tovább erősítette; sokan kezdtek el így érvelni: ideje otthagyni Amerikát és belépni Ázsiába.⁵⁰ A térség megosztott országainak egységesülése előrehaladt, de számos korábbi feszültség és (például területi) vita nem oldódott meg, sőt esetenként tovább éleződött. Az események újabb színváltásra készítették Japánt, a saját múltját illetően is, de az ország erőfeszítései „sem szomszédjait nem győzték meg igazán, sem a saját identitás-dilemmáit nem oldották meg”.⁵¹ (Erre mi sem volt jellemzőbb, mint az, ahogyan a II. világháború befejezésének 50. évfordulójáról a hivatalos Japán megemlékezett: az évforduló fő eseményének szánt rendezvényre egyetlen meghívott kelet-ázsiai ország nem ment el, több állam már a meghívást is kifejezetten sértőnek tartotta.)

Az 1990-es években a japán külpolitika tett ugyan lépéseket a fentiek szempontjából fontos kérdésekben vallott álláspontjának tisztázása érdekében, de nem minden vonakodás és paradoxon nélkül. Az 1990-es évek második felében például az új Japán–amerikai Védelmi Irányelvek lehetővé tették, sőt elvárták az Önvédel-

47 Bessho, 1999. 17.

48 Uo.

49 Emlékezetes a Tienanmen téri események után tett japán miniszterelnöki nyilatkozat: „Eszünk ágában sincs semmiféle büntető intézkedést hozni [Kínával szemben].” 1988-ban Tokió az 1990–1995 közötti időszakra, öt éven át évi egymilliárd dollár segély (ODA) folyósítására tett ígéretet Pekingnek, s a folyósítást, egy jelképesen rövid felfüggesztési idő után, még 1990-ben teljes egészében visszaállította.

50 Ez éppen az ellenkezője vezető japán értelmiségiek 120 évvel ezelőtt kiadott jelszavának: „Fordíts hátat Ázsiának, csatlakozz a Nyugathoz!” Minden ellenkező hivatalos állásfoglalás ellenére, a média és a közvélemény a tokiói külügyminisztérium 1993. évi átszervezését (a Külpolitikai Iroda létrehozását) is úgy értékelte, hogy az az Észak-amerikai Iroda viszonylagos jelentőségcsökkenésének jele. Bessho, 1999. 19–20.

51 Bessho, 1999. 19. Részletesebben: McCormack, 1996. 225–284. (Remembering and Forgetting: The War, 1945–95 című fejezet.)

mi Erők katonáinak humanitárius akciókban való részvételét, de a hasonló lépések sem oldották meg – a környező országok reagálását tekintve, sokban inkább bonyolították – a „civil nagyhatalom” kontra „normális nagyhatalom” dilemmáját. A kérdésnek a hidegháború után ilyen formában való politikai felvetése egy darabig főleg Ozava Icsiró nevéhez kötődött,⁵² de 2000-ben már a japán parlament küldött ki bizottságot az alkotmány olyan felülvizsgálatának megfontolására, amelynek motívumai között a „civil” vagy „normális” nagyhatalom dilemmája alkotmányjogi feloldásának igénye is ott munkált.

A japán külpolitika azonosulásproblémáinak leltára természetesen hosszabb is, történelmileg jóval tagoltabb is, mint ahogyan Besso Koro írásának első olvasatában megjelenhet. Az egyik súlyponti kérdéskör az „Ázsia–Nyugat” ketősséggel jelezhető. A mélységi tagoltság illusztrálása céljával felidézhető például, hogyan vált ki Japán a 19. század 60-as, 70-es éveitől az évezredekben át Kína által uralt – a 19. század második felére az elmaradottság és a kiszolgáltatottság szinonimájává váló – „ázsiai világrendből”, és hogyan fordult szembe azzal; hogyan erősödött fel az országban nem sokkal ezután, egy ciklikus logika elemeit sem nélkülözve, a Nyugat és a nyugatiasítás heves tagadása, egészen addig a pontig, ahol, egy sor újabb fejleménnyel kölcsönhatásban, Japán mint „Ázsia [nyugati gyarmatosítás alóli] felszabadítója” kezdett megjeleni; hogyan végezte nem sokkal ezután a csendes-óceáni háborút mint Ázsia nyugati szövetség által legyőzött elnyomója, hogy az 1940-es évek végétől ellenségből a Nyugat szövetségesevé, majd az utóbbihoz való elkötelezettségével párhuzamosan annak versenytársává váljon,⁵³ miközben újabb és újabb kísérleteket tett arra, hogy magát Ázsiától is, a Nyugattól is megkülönböztesse.⁵⁴ Mindezzel messzemenően kihatott a térségbeli más államok, kultúrák azonosságképződési folyamataira, így sokban a „Kelet/Nyugat”, „Ázsia/Nyugat” megkülönböztetések erővonalai mentén alakuló vonzási-taszítási viszonyokra is.⁵⁵

Annyiban bizonyára igazat adhatunk Bessónak, hogy egyfelől Japán azonosságpólusainak alakulása, másfelől ezek térségi kontextusa, a régió más szereplőinek fejlődési pályái kölcsönösen és alaposan összefüggnek egymással, s ezek a kapcsolódások szükségszerűen közrejátszanak egy érett és korszerű japán nemzeti azonosság vajúdásában. Az utóbbi megszületéséről azonban aligha állítható, hogy kizárólag külső akadályai vagy garanciái lehetnek. A külső folyamatokkal kölcsönhatásban esedékes, döntően mégis belső munka fő feladatát Funabasi Jóicsi, a legbefolyásosabb japán napilap vezető diplomáciai tudósítója a Japán jövőjéről formálódó két vízió és a hozzájuk kötődő külpolitikai alternatívák közötti választásban

52 Ozawa, 1994. 93–100. Részletesen elemzi a „béke-állam” dilemmáit McCormack, 1996. 185–221. (The Peace State: Dilemmas of Power című fejezet.)

53 Ismét számos idevágó adalékkal szolgálhat McCormack hivatkozott kötetének The Regional State: Asia and the Dilemmas of National Identity című fejezete (McCormack, 1996. 153–184.). A japán „ázsianizmus” hosszú távú dinamikájának és történelmi tényezőinek elemzéshez szempontokat nyújt: Korhonen, 1996. 123–141.

54 Vö. Harrison, 1995. 219–221.

55 Vö. Preston, 1998. 235–248.

látja. „Az igazság pillanata Japán számára” címmel Amerikában megjelent tanulmányának üzenete szerint a japán jövő egyfelől egy nyitottabb, többnyelvű, többetnikumú, másfelől egy homogén, egynyelvű, egyetnikumú Japán közötti választáson fordul meg.⁵⁶ Egyben az azonosság ideologikus manipulálásának kockázataira is utal: „A bevándorlásellenes érzéseket gyakran a nemzeti azonosság féltésével palástolják, annak ellenére, hogy a bevándorlási szint Japánban sokkal alacsonyabb, mint számos európai országban, az Egyesült Államokról nem is szólva.”⁵⁷

A japán azonosságkérdések tárgyalása eddig is elkerülhetetlenül összefonódott a régió és az adott metszetben háromszögelési pontoknak tekinthető Kína és Korea azonosságdilemmáival (szélesebb horizonton az Egyesült Államokhoz és más globális tényezőkhöz fűződő kapcsolataival). A felszíni struktúrák látványos eltérései mögött nyilvánvaló mélyszerkezeti közös nevezőket tekintve az összefonódás nem kis részben szükségszerű. Így a japán azonosságról szólva már az eddigiek háttérében kivehető kontúrokkal tűnnek fel azok a kínai, koreai azonosságok is, amelyek szintén nem értelmezhetők egy tágabb, regionális azonosságkomplexum japán összetevőjének figyelembevétel nélkül. Ez lehetővé teheti a kínai és koreai esetek valamelyest rövidebb tárgyalását.

Kínai Népköztársaság

A kínai eset metaszerkezetében, regionális és globális feltételezettségében sokban párhuzamos, illetve összefonódik a japánnal, ugyanakkor tematizációjában és elemzési feltételeiben messzemenően különbözik is attól. A tematizáció szintjén úgyszólván nyoma sincs számos, Japán esetében jellemző mozzanatnak. Nemcsak a Kínai Népköztársaság (KNK), általában a kínai civilizáció perspektívájában sem kérdés például, hogy Kína a Nyugathoz vagy Ázsiához tartozik-e (hacsak nem abban az értelemben, hogy inkább Ázsia tartozik Kínához). Nem kérdés a „civil-pacifista, illetve normális (nagy)hatalommá” válás dilemmája sem. Az emberi jogokra, a demokráciára, általában a „nyugati/ázsiai értékekre” vonatkozó japán dilemmák pedig történetileg adott tematikájukban olyan mértékben elütnek az e kérdések iránti kínai népköztársasági beállítódásoktól, hogy erre itt nem szükséges külön kitérni.

Az „identitáskérdés” tanulmányozásának számos feltételében, már forrásválasztékában is messzemenő eltérések figyelhetők meg. Nemcsak arról van szó, hogy a kínai szakirodalomban az egyébként idesorolható kérdéseket általában nem az identitás címszava alatt dolgozzák fel, vagy hogy az ideológiai ortodoxia szempontjából minden ilyen kísérlet eleve mint „zavaros pszichologizálás”, „hamis szubjektívizmus” bélyegezhető meg, hanem arról is, amit általában a nemzetközi kapcsolatok bármilyen – a „marxista tudományossággal” szembeállított – elméleti feldolgozásáról egy kínai tanulmány így fogalmaz meg: „Abban, ahogyan Kína

56 A japán bevándorlási politika el nem döntött kérdéseiről például: Hanada–Quiminal, 2000. 37–63. A külföldiek kriminalizációjáról lásd: Seizelet, 2000. 65–95.

57 Funabashi, 2000–2001. 81.

*a nemzetközi kapcsolatokban részt vesz, egyáltalán nincs semmi elmélet, kizárólag csak gyakorlat.*⁵⁸

Ez nem jelenti azt, hogy ne lenne a kínai (ön)azonosság és külpolitika elemzésének mára meglehetősen kiterjedt nemzetközi, sokszor kínai (származású) szerzők által írott szakirodalma, s ez a szakirodalom ne támaszkodna bőséggel kínai forrásokra.⁵⁹ Az identitásfogalom azonban általában megmarad az elsődleges forrásokat rendező, többnyire kívülről alkalmazott elemzési eszköznek, miközben a felhasznált forrásanyag eredeti megfogalmazásai jellemző módon más kategóriákban íródnak. Ha a kitűzött problematikához az „identitás” fogalmával közelítünk, az alábbiakban inkább egyfajta rekonstruktív eljáráshoz kell folyamodnunk.

Már az is a fogalom alkalmazásának eredményei közé tarthat, ha ezáltal kimutatható, hogyan, milyen értelemben idegen az önazonosság adott kínai típusától a mai nemzetközi (nagyreszt nyugati) társadalomtudomány identitás-diskurzusa. A távolság a Kínai Népköztársaság esetében minden jel szerint nagyobb, mint például a japán, vagy akár a tajvani esetben. De nyilván másról is szó van. A rekonstruktív elemzés egyik kezdeti lépése az azonosság alanyára vonatkozó kérdés feltevése: a kulturálisan reprezentatív gyakorlatban egyáltalán kinek vagy kiknek az identitásáról lehet szó egyáltalán?

Ehhez érdemes megvizsgálni azokat az eredeti forrásokat, amelyek, ha más kifejezéseket alkalmaznak is, idevonatkoztathatók. E források egyik csoportja az, amely különféle jelenségek, folyamatok, intézmények „kínai jellegzetességeivel” foglalkozik. Gerald Chan jó párat felsorol ezekből, íme néhány: szocializmus kínai sajátosságokkal, szocialista politikai rendszer kínai sajátosságokkal, szocialista piacgazdaság kínai sajátosságokkal, szocialista kultúra kínai sajátosságokkal, modernizáció kínai sajátosságokkal, a nemzetközi viszonyok tanulmányozása kínai sajátosságokkal, békekutatás kínai sajátosságokkal,⁶⁰ „kiber-tér kínai sajátosságokkal”.⁶¹

Ha az azonosság fogalmát nem is használják, nem lehet vitás, hogy mindezek a kifejezések azonosságkérdésekkel is összefüggnek. De ki vagy mi lehet itt a „kínai sajátosságok” elsődlegesnek tartott alanya, hordozója? Egyes vélemények szerint a „kínai nemzet”. Emellett látszik tanúskodni számos hivatalos dokumentum is. Például Jiang Zeminnek (Csiang Cö-min) Hongkong, illetve Makaó visszatértekor mondott elnöki beszédei, legalábbis az angol fordításban, rendszeresen „kínai nemzetről” és „nemzeti újraegyesítésről” szólnak. James Townsend a kínai nacionalizmusról szóló írásában azt állítja, hogy a mai Kínában legalább „négy nemzet” létezik: 1. amely a Kínai Népköztársaság állampolgárára kiterjed; 2. a Kínai Népköztársaság han lakossága; 3. a Kínai Népköztársaság (Hongkonggal, Makaóval) és Tajvan; valamint 4. a tengerentúli kínaiak, egyfajta kettős identitással.⁶² A nemzet-

58 Idézi, sőt tanulmánya mottójává tette: Chan, 1998. 1.

59 Idézhető itt például Chan, 1998.; Bessho, 1999.; Radtke, 2003. 183–211.; Rozman, 1999. 383–402.; Dittmer–Kim, 1993.

60 Chan, 1998. 3–4.

61 Hartford, 2000. 255–262.

62 Townsend, 1996. 28. Idézi Munson, 1999.

kategória esélye azonban az adott rekonstruktív szerepre nem csak emiatt kérdéses. Kérdőjeleket rajzol ki az is, amire a Columbia Egyetemen a mai kínai külpolitikáról indított kurzus tanári kézikönyve így utal: „Kínának mint egyetemes igényű civilizációnak és világszintű kulturális központnak a hagyományos önképe nagyon megnehezítette önazonosságának kikovácsolását egy nemzetállamokból álló világban.”⁶³ Kína nemzetközi rendbe való beilleszkedésének egyik problémája ebből a szempontból éppen az, hogy Kína hagyományos azonossága nem „nemzeti”.

Az adott összefüggésben szóba jöhet az „ország”, a „haza” és még egy sor más lehetőség, amelyek támogatásához számos angol nyelvű kínai dokumentum szövegezése felhozható. A pontosabb értelmezéshez azonban alighanem Chan gondolatmenete vihet közelebb, aki Liang Shoude-t, a nemzetközi tanulmányok pekingi professzorát idézi: a nemzetközi kapcsolatok „kínai sajátosságú” tanulmányozása „a nemzetközi politika változása és fejlődése objektív törvényszerűségeinek kínai szempontból való tanulmányozását” jelenti; a kínai szakértőknek „a világgal kínai alapról kell szembenézni”. Ez hat olyan alapelveket követő „független szembenézés”, amelyek között „a legfontosabb” „Kína állami szuverenitása érdekeinek” előmozdítására vonatkozik, mint itt Chan az eredeti kínai kifejezésekre hivatkozik.⁶⁴ A „nemzeti érdek” még pejoratív értelmű is lehet az ideológiailag képzett kínai fül számára, miután „a nyugati hatalmak nemzeti érdekeikre hivatkozva hatoltak be” Kínába (és ezzel egyidejűleg a „burzsoá nemzetre” és „imperialista nacionalizmusra” utaló konnotációk miatt).

Még valami, ami minden látszólagos közhelyszerűsége ellenére nem lényegtelen mozzanatokra hívhatja fel a figyelmet: „Amikor a kínai hatóságok kínai sajátosságokra utalnak, ezek alatt kollektív kínai jellemzőket értenek, vagyis sokkal inkább Kína egészének, mintsem egyéneknek a jellemzőit. Az állam felsőbbségét egyértelműen előbbre helyezik.”⁶⁵ Aligha tekinthető véletlennek, hogy a Pekingi Egyetem Nemzetközi Politika tanszékének disszertációi „szinte mind az államközi erőpolitika kérdéseivel foglalkoznak”.⁶⁶ Gilbert Rozman szerint „helyálló a nemzeti érdekek kínai koncepcióját államközpontúnak minősíteni, és a világot szinte kizárólag egy könyörtelen államközi verseny arénájának tekinteni”.⁶⁷ Miként „a kínaiak számára a szuverenitás alapvetően az államok joga”,⁶⁸ a „kínai sajátosságoknak” – egy rekonstruált értelemben a külpolitika-formáló (mai Kínai Népköztársaság) kínai identitásnak – az alanya is elsősorban a kínai állam (egyések szerint a kínai „civilizáció-állam”).⁶⁹ Fókuszában pedig ennek az államnak az „átfogó ereje” áll.

Az „átfogó erő/hatalom” fogalmának kidolgozása a kínai gondolkodásban az 1980-as években, a nyitási és modernizációs politika Teng Hsziao-ping által törvényt meghirdetése után indult meg (bár hagyományos forrásai között megemlíthető

63 *Background Reading*.

64 Chan, 1998. 7–8 (Kiemelés: G. A.; a kínai eredeti átirata: zhongguo guojia zhuquan.)

65 Uo. 11.

66 Uo. 24.

67 Rozman, 1999. 385–386.

68 Uo. 8.

69 Bi, 2000. 126.

például az „ég alattinak” uralmi kizárólagosságra is utaló fogalma). Hivatalos megfogalmazás szerint ez az átfogó hatalom „egy ország gazdasági, katonai és politikai hatalmának összessége [totalitása] egy adott időszakban. Jelzi az ország átfogó fejlettségi szintjét és a nemzetközi rendszerben elfoglalt pozícióját”.⁷⁰ Az „állami erő” (vagy „államhatalom”, bár ennek a magyarban közvetlenebb politikai zöngéje is van) először is „átfogó”, továbbá „nyitott, dinamikus és sokrétű”. Ahhoz, hogy növekedhessen, „különböző alkotóelemei fejlődésében egyensúlyt és koordinációt kell biztosítani” – idéz Chan egy 1989. évi meghatározást. Majd hozzáteszi: „azt azonban, hogy közelebbről miben is áll ez az egyensúly, a mai kínai szakirodalom nem fejtí ki.”⁷¹ Szerzőnktől, aki eredetiben ismeri a vonatkozó kínai szakirodalmat, elfogadhatjuk, hogy ez így van, egyben azonban sajnálhatjuk a kifejtés elmaradását. Nem minden alap nélkül feltételezhető, hogy az, amire az éppen hivatkozott meghatározás „egyensúlyként és koordinációként” utal, a kérdéskör egészének nem mellékes mozzanataira világíthatna rá.

Az elméletinek hangzó „egyensúly és koordináció” ugyanis egy lényeges értelmezésben azokra a nagyon is gyakorlati dilemmákra, választási/egyensúlyozási helyzetekre vonatkoztatható, amelyek feloldási kísérletein keresztül az „állami erő” mindenkor „átfogó maximalizálása” és „hosszú távú építése” a Kínai Népköztársaság utóbbi harminc évében előrehaladt. Melyek azok a főbb identitás-dilemmák, amelyekkel a Kínai Népköztársaság külpolitikájának az „átfogó állami erő” növelése érdekében mint „kiegyensúlyozandó” szempontokkal kell számolnia? Mint a többi esetben, ezek pólusai itt sem választhatók el egymástól; sokkal inkább tekinthetők egy szélesebb közös problematika különböző vetületeiként, mintsem egymástól független alternatívapároknak. Az alábbiakban ezek közül néhány olyant veszünk sorra, amelyek a Kínai Népköztársaság külpolitikai megnyilatkozásaiból közvetlenül dokumentálhatók:

1. *„Függetlenség – szuverenitás – önállóság” versus „kölcsönös függőség – integráció – részvétel”.* Az egyik alapvető ellentmondás – bizonyos értelemben nem is annyira „dilemma”, mint inkább szakadék – egyfelől Kína történelmének és a Kínai Népköztársaság (jelenlegi és elővételezett) világpolitikai pozíciójának, másfelől átlagos mai fejlettségi, pontosabban fejletlenségi szintjének egyes dimenziói között feszül. Kína – attól nem elvonatkoztatható módon, ahogyan azt évezredes hagyományában kizárólagossági igénnyel értelmezte, s ahogyan ez a 19. század második és a 20. század első felében számára megaláztatásokkal terhesen sérült – nagy hangsúlyt helyez függetlenségére, rendkívül érzékeny a „szuverenitásával” szembeni vagy annak tartott, bármilyen lépésre.⁷²

70 Az idézett meghatározás: „A Kínai Kommunista Párt Központi Bizottságának a 9. nemzeti gazdasági és társadalmi fejlesztési öt éves tervre és a 2010-ig szóló hosszú távú célkitűzésekre vonatkozó javaslati”-hoz kiadott „terminológiai magyarázatokból” származik. Hivatkozik rá Chan, 1998. 9.

71 Uo. 9.

72 Lásd például: Gill-Reilly, 2000. 41–59.

A függetlenség iránti igény jellegét több oldalról megvilágítja „a békés egymás mellett élés öt alapelve”, amelyeket az 1950-es évek óta közismerten hirdet a kínai külpolitika: a szuverenitás és területi integritás kölcsönös tiszteletben tartásának, a kölcsönös agressziómentességnek, az egymás belügyeibe való be nem avatkozásnak, az egyenlőségnek és a kölcsönös előnyöknek, valamint a békés egymás mellett élésnek az elvei. Közvetlenebb adalék Guo Longlong újabb keletű meghatározása: *„A döntő elv az, hogy a nemzeti hatóságok, amelyek egy adott terület népe fölött uralkodnak, végső illetékességgel bírnak a nemzeti állam minden belső és külső ügyében. Csak és kizárólag ezek a hatóságok élvezik a vonatkozó jogokat és viselik a felelősséget, bármely más szereplő kizárásával. Az adott területen belül szabadon és függetlenül határozzák meg nemzeti rendszerüket, kormányformájukat, belső szervezetüket, külpolitikájukat, valamint a jogilag szankcionált erőszak-alkalmazás formáját.”*⁷³ (Kiemelés: G. A.)

A jelzett függetlenség-, illetve szuverenitáskövetelmények tartalmi jellegzetességeit például a washingtoni Kínai Nagykövetség honlapja „Kérdések és események” rovatának (szó szerint következő) címjegyzéke is illusztrálhatja: a tajvani kérdés, emberi jogi kérdések, a falun-gong kultusz törvényen kívül helyezése, Tibet, a vallásos hit Kínában, családtervezés Kínában, honvédelem és fegyverzet-ellenőrzés, bűnügyi reform Kínában, a szellemi tulajdonjogok Kínában, a környezetvédelem Kínában, a Diaoyu- [Japánnal vitatott, japánul: Senkaku] szigetek kérdése, a kínai nők és gyermekek helyzete, Kína belépése a Világkereskedelmi Szervezetbe, a jugoszláviai kínai követség Egyesült Államok által vezetett bombázásának erőteljes elítélése, Makaó visszatérése a hazához, Hongkong visszatérése a hazához...⁷⁴

A függetlenség követelése gyakorlatilag az öntörvényűség iránti igényt fejezi ki és tartja fenn minden „belügynek” tartott kérdésben, az iménti idézet kiemelésének megfelelően elsődlegesen a kínai állami hatóságok számára. Ez összhangban van ugyan a hagyományos sino-centrikus világgéppel, amely mindmáig több szálon folytonos az „egy Kína” elvvel, az „antihegemonizmus” – sokáig a Szovjetunióval, az Egyesült Államokkal vagy időnként Japánnal szemben hangoztatott – elvével, de önmagában kevés ahhoz, hogy az ország helyzetének „nagy hatalmi” és „elmaradott” oldalai közötti szakadékokat a gyakorlatban áthidalja. A maoista politikának az elzárkózó függetlenség és önellátás jegyében tett erőltetett feloldási kísérletei tragikus veszteségekkel jártak, folytathatatlanságukat a Deng Xiaoping (Teng Hsziao-ping) által kezdeményezett felülvizsgálat világosan felismerte. Az ennek nyomán elindított reformpolitika egy átfogó hatalommaximalizálás sajátos logikájában a világ felé nyitva úgy adott/ad fel a belső fejlesztés

73 Guo, 1995. (Új elméletek az ENSZ-ről, kínaiul.) Idézi: Gill-Reilly, 2000. 42–43. Kiemelés: G. A.

74 <http://www.china-embassy.org/Press/Issues.htm> (A letöltés ideje: 2000. április 17., az idézett kérdések nagy része 2013 júniusában is szerepel a honlapon.)

érdekében elemeket a függetlenségigény korábbi egyoldalúságából, hogy ezáltal *kombinált* külső és belső hatalmi súlya egymást támogatva, összességében és hosszabb távon növekedhessen. „Mire való a béke független külpolitikája?” A válasz: „Kína reformja, nyitása és korszerűsítése kedvező nemzetközi feltételeinek” biztosítására.⁷⁵ Az „átfogó állami erő” tényezőit „egyensúlyba” hozó új politika elindította az országot a világ-, sőt sokak szerint a szuperhatalommá válás útján, de nem szüntetett meg, alkalmasint tovább élezhet nagyhatalmi relációkban jelentkező feszültségeket és ezekről el nem választható azonosságkonfliktusokat.

2. „*Antihegemonizmus*”, illetve „*a (más) nagyhatalmakkal, elsősorban az Egyesült Államokkal való együttműködés*”. Ez a dimenzió bizonyos mértékig az imént érintett függetlenség/kölcsönös függőség téma egyes nagyhatalmi viszonylatokban megjelenő, nem ritkán önálló tényezőként ható variációjának is tekinthető. A hegemonizmus-ellenességnek (és az ezzel sokszor összekapcsolt Nyugat-ellenességnek) az önállóságigénnyel való összefüggését jól illusztrálják a Kínai Tudományos Akadémia Nemzetközi Stratégiai Kutatócsoportja elnökének Jugoszlávia NATO-bombázása idején tett kijelentései: „...a 90-es évek derekától fogva a Biztonsági Tanács [értsd: Kína és Oroszország] szembeszegült azzal, hogy az Egyesült Államok fegyveresen leckéztessen meg egyes államokat”. Jugoszlávia bombázásának „precedenst látván a világ nem lehet nyugodt”. Továbbá: „*Baljós előjelei látszanak annak, hogy az Egyesült Államok az amerikai-európai és az amerikai-japán szövetség egyesített hegemoniáját akarja megvalósítani.*” Arra nézve, hogy miért annyira „baljós” mindez: „...az Egyesült Államok veszélyes hivatkozási alapot teremtett ahhoz, hogy az »emberi jogok védelmének«, egy »humanitárius katasztrófa megelőzésének« ürügyén támogassa a nemzeti szeparatizmust, beavatkozzon egy szuverén ország belügyeibe és felbomlasszon egy önálló országot. (...) Egyes országok szeparatista erői ebből kétségkívül biztítást nyernek majd. (...) Ez felboríthatja számos ország egységét, nyugalmát és fejlődését...”⁷⁶

Az „antihegemonizmus” logikáját megvilágítja Jiang Zemin (Csiang Cö-min) 1993. őszi nevezetes programbeszéde, amelyben arról szolt, hogy a Kínai Népköztársaság külpolitikájának két fő prioritása a béke és a fejlődés, ugyanis Kínának reformjához és modernizációjához kedvező nemzetközi környezetre van szüksége, és így a hegemonizmus és a hatalmi politika a béke és fejlődés fő akadályai.⁷⁷ Ezzel együtt a kínai önkép hangsúlyos eleme a múltbeli megaláztatás hangsúlyozása. A hivatalos megnyilatkozá-

75 Jiang, 1992. 13.

76 Az a hét legfőbb baljós előjel, amellyel a világ szemben találja magát. Vö.: http://www.eastinfo.hu/tavolk/m_99_06.htm.

77 Jiang, 1992. 18.

sok úgyszólván egyetlen alkalmat sem mulasztanak el a „megaláztatás száz évének” felidőzésére.⁷⁸

Az „antihegemonizmus” és ehhez kapcsolódóan a „többpólusú világrendszer” eszméje a Kínai Népköztársaság külpolitikájának sokszor hangoztatott alapelvevé vált, ami azonban nem változtat akár az Egyesült Államokkal, akár Japánnal való együttműködésre utaltságán. Mindkettőt tekintve egyszerre vannak jelen az egymást kiegészítő és az egymással ellentétes érdekeltségi mozzanatok, legalábbis abban a keretben, amelyben ezeket Kínában tipikusan észlelik és kezelik. Modernizációjához az ország egyértelműen igényt tartott például a Japánnal való együttműködésre (ennek a két állam között a kínai modernizációs program elindulásával egyidejűleg megkötött béke- és barátsági szerződés óta megvolt a folytonossága), ugyanakkor önmeghatározásának egyes történeti elemei nemcsak a Nyugattal, hanem a Japánnal való ellentétekre és kontrasztokra is épülnek, miközben újabb ilyenek is keletkezően vannak.⁷⁹ A kép az utóbbi évtizedben valamelyest módosult (Kínai ráutaltsága csökkent, Japáné nőtt), de sokáig jellemző volt Samuel S. Kim megállapítása Kína Japán-képéről. Kim szerint ezt két, egymásnak ellentmondó nézet uralta: egyrészt a múlt árnyai, a történelmi ellenség jóvátehetetlen viselt dolgai, másrészt Japán mint modell és mint a kínai modernizációs erőfeszítések támogatója – gyakorta alkalomtól és helyzettől függően.⁸⁰

3. *„Nyitás – bevonás”, illetve „elzárkózás – kizárás – kiközösítés”. A maga általánosságában semmi kínai sajátosság nem lenne ebben. Az „átfogó erőmaximalizálásnak” alárendelt nyitás fentiekkel együtttható konkrét politikája és esetei azonban nem függetleníthetők az identitás egymásnak jellegzetes módon ellentmondó elemeitől. Az utóbbi évtizedek uralkodó iránya a nyitásé. Az idő, amikor Kína „alternatív nemzetközi intézmények” létrehozását mérlegelte vagy erre irányuló kísérletet tett, a legtöbb megfigyelő szemében végleg a múlté. A hivatalos megnyilatkozások szerint az ország számára a nemzetközi intézményekhez vagy átfogó világfolyamatokhoz, a globalizáció trendjeihez való csatlakozásának nincs alternatívája. „A globalizáció visszafordíthatatlan, egyetlen ország sem vonhatja ki magát hatásai alól”, de „Kínának arra kell törekedni, hogy a részvétel ne merüljön ki egyoldalú alkalmazkodásban – csatlakozásával formálnia, módosítania is kell ezeket a folyamatokat, intézményeket”.⁸¹*

78 Reprezentatív módon fordul elő ez a Kínai Népköztársaság alapítása 50. évfordulójára kiadott nyilatkozatban (Playing Increasingly Important Role in the World. <http://www.china-embassy.org/Cgi-Bin/Press.pl?Important_role>).

79 Például: Whiting, 1989.; Fogel, 1995.; Hoston, 1994.; Tsang, 1999.; Horner, 1996–1997.

80 Kim, 1996. 274–275.

81 Xu Dan, a Jelenkori Nemzetközi Kapcsolatok Kínai Intézetének alelnöke a Teleki László Intézetben, 2000. október 13-án.

Az átfogó hatalommaximalizálás kalkulusában az „állami szuverenitás” vagy „állami érdek” abszolutizálása egyidejűleg nem tartható fenn minden további nélkül. A köztük keletkező ellentmondást az „átfogó maximalizálás” perspektívájában kell feloldani, a fent hivatkozott értelemben „egyensúlyba” hozni. Ez, legalábbis az identitás-megmaradás egy kritikus pontjáig, a „nyitás politikájának” kedvezhet. Ebben az értelemben írja Yan Xuetong: *„A szuverenitás többé nem a nemzeti érdek szinonimája, sokkal inkább valami olyasmi, amit az átfogó nemzeti érdekek kell alárendelni, és nem szabad minden áron [attól függetlenül, hogy az »állami erő átfogó maximalizálása« szempontjából mibe kerül] védelmezni.”*⁸² Ez a megközelítés Samuel S. Kimet „óvatos optimizmusra indítja”: talán hozzájárulhat az „abszolút és kizárólagos állami szuverenitás páncéljának megroppanásához”.⁸³ A „csatlakozásnak” természetesen megvan a „bevonási” összetevője is, annak tükörkockázataival együtt.

4. *„Fejlődő ország”, illetve „szuper- (vagy »hiper«-) hatalom”.* Sokak szerint azok közül az azonosságparadoxonok közül, amelyekkel napjaink Kínájának szembe kell néznie, ez a legnyilvánvalóbb. Valóban, a mai kínai népköztársaságbeli identitás-koordináták között talán egy sincs, amelyiknek meghatározási feladványa időnként annyira zavarba tudná hozni mind Kínát, mind a világot. Egyfelől a Kínai Népköztársaság a múlt távlatában büszkén vallja magát egy olyan világtörténelmi civilizáció örökösének, amelynek főként a 19. század második és a 20. század első felében bekövetkezett térvésztesét saját időszámításában kivételnek, és nem szabálynak tekinti. A Kínai Népköztársaság a 21. század elején is a Föld legnépesebb országa, az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagja, fajlagos fejlettségi mutatói azonban ugyanebben az időszakban a fejlődő országok, a harmadik világ soraiba utalják.

Jiang Zemin (Csiang Cö-min) pártfőtitkár 1993. őszi programbeszédében *„A reform és a nyitás gyorsításáról”* – számtalan más hivatalos megnyilatkozással egybehangzóan – egyértelműnek tűnő módon így fogalmazott: *„Kína fejlődő ország.”*⁸⁴ Az egy főre jutó gazdasági mutatók tekintetében ehhez ma sem férhet kétség, de az összesített mutatók és előrejelzések egy ideje más kilátásokat is felrajzolnak. A reformok politikája már az 1970-es évek végén elindult, de a világ először 1992 táján kezdte észrevenni, mi is történt Kínában jó tíz év alatt, s kezdett foglalkozni azzal, mi várható. A történet ma már közismert. Amikor Jiang Zemin (Csiang Cö-min) idézett beszédét tartotta, akkorra a Kínai Népköztársaság gazdasága – 15 éven át több mint 9%-os átlagos növekedési ütemmel – hivatalos árfolyamon számítva több mint négyszeresére növekedett. Még 1992-ben közzétették a

82 Yan, 1996. (Kína nemzeti érdekeinek elemzése, kínaiul.) Idézi: Gill-Reilly, 2000. 43.

83 Kim, 1993. 425–445. Idézi: Gill-Reilly, 2000. 56.

84 Jiang, 1992. 19.

Világbank vásárlóerő-paritáson alapuló számításait, amelyek szerint PPP-értéken a Kínai Népköztársaság a világ harmadik gazdasága. Az ezredfordulóra a Kínai Népköztársaság a második PPP-helyezetté, 2010-re hivatalos árfolyamon is a második legnagyobb GDP-tömegű gazdasággá vált. Előrejelzések szerint a kínai GDP tömege PPP alapon 2016-ra, hivatalos árfolyamon a 2020-as évek második felére válhat „első helyezetté”. Ilyen előzményekkel és kilátásokkal még nehezebb összhangba hozni a „harmadik világ elmaradott országának” címkéjét. Köztudott, hogy Kínának közvetett céljai is lehetnek a „fejlődő” státushoz való ragaszkodással.

Mindenesetre 1993 óta a Kínai Népköztársaság alkotmánya kiemelt célnak nyilvánítja azt, hogy az ország „gazdaggá és erőssé” váljon.⁸⁵ A növekedés ütemének fenntartása belső és külső legitimációs célokat is szolgál, nemegyszer további dilemmákat gerjesztve a gazdaság és politika „egyensúlyának” kérdéseiről és a növekedés ezzel is összefüggő „optimális üteméről”. A gazdasági erő a katonával is összefügg. Legyen szó „a haza újraegyesítéséről” (Tajvan), vagy „száz év nemzeti [gyarmati, félgymarmati] szegényének lemosásáról”,⁸⁶ a szuperhatalmi jövő propagandája egyben politikai szerepet is betölt. Mint Gilbert Rozman megjegyzi: „Az 1990-es években a nemzeti önazonosságra pályázó összes versengő megfogalmazás közül a »nagy hatalom« (daguo) egyértelmű győztesként került ki.”⁸⁷ Ezek szerint a „nagy hatalom – fejlődő ország” dilemmát a mai Kínai Népköztársaságban egyre többen valahogyan úgy oldanák fel, hogy „Kína ma fejlődő, sőt sokban akár elmaradott ország, de tegnap a világ közepe volt s holnap is az lesz”, „néhány évtized ide vagy oda a lényegen nem változtat”.

5. *„Nemzetközi, belföldi normák követése – szabályok betartása – felelős magatartás”, illetve „öntörvényűség/önkéntesség – megbízhatatlanság – unilateralizmus”.* Gill és Reilly nincsenek egyedül véleményükkel, amikor megfogalmazzák: *„Fennáll a lehetősége annak, hogy Kína katonai és politikai ereje gyorsabban nő, mint a nemzetközi normák elfogadására való hajlandósága”*⁸⁸ – legalábbis bizonyos területeken, mint például az emberi jogok, a szellemi tulajdonjogok vagy a fegyverkereskedelem stb. vonatkozásában. Bessóval hozzátehetjük a növekvő gazdasági erő tényezőjét is: az egész nemzetközi közösség számára kihívás „hogyan integrálja Kína új keletű gazdasági hatalmát egy szabályokkal működő nemzetközi rendszerbe” (egyáltalán a globális ökoszisztémába).⁸⁹ Kínai vezetők a „felelős nemzetközi sze-

85 Bessho, 1999. 32. Nem érdektelen párhuzamba hozható ez azzal, ahogyan a 19. század második felében modernizálódó Japán egyik fő célkitűzése, egészen 1945-ig, szó szerint ez volt: „Gazdag ország, erős hadsereg!”

86 Jiang Zemin (Csiang Cö-min) ünnepi beszéde 1997 júniusában Hongkong kínai uralom alá történt visszatéréskor. Idézi: Bessho, 1999. 31–32.

87 Rozman, 1999. 385. Vámos Péter hívta fel figyelmemet arra, hogy a mai kínai írárok az Európai Uniót is hasonló értelemben „nagy országgént/hatalomként” emlegetik.

88 Gill–Reilly, 2000. 42.

89 Bessho, 1999. 37.

repvállalás” példajaként gyakran hivatkoznak arra, hogy az ázsiai pénzügyi válság kezelhetősége érdekében a Kínai Népköztársaság tartózkodott valutája leértékelésétől, továbbá a 2008-at követő világgazdasági válsághelyzetben is „felelősen viselkedett”. Ezt külföldön is általában így értékelték.

A norma- és szabálykövetésnek ugyanakkor megvannak azok a külső-belső összetevői és tétjei, amelyek általában a jogállamiság mércéinek érvényesülésével vagy megsértésével függnek össze. A külföldi befektetők gyakran hiányolják a jogbiztonságot, panaszkodnak a hatóságok önkényére. Maga a kínai felső vezetés a legkritikusabban szól a korrupció problémáiról, hivatalos kampányokat indítanak és elrettentőnek szánt ítéleteket hoznak. Tipikus belső probléma az adórendszeré, amely hosszabb távon az állam működőképességét veszélyeztetheti. Mint William Gamble megjegyzi: *„A rendszer működése ugyanattól a korrupciótól függ, amely az adók beszedését oly nehézé teszi.”*⁹⁰ Az intézményrendszer működését fontos pontokon „sem jogi korlátozások, sem politikai gátlások, sem piaci fegyelem nem ellenőrzi”.⁹¹ A nemzetközi kötelezettségvállalások teljesítése iránti kilátások a belső állapotok szabályozatlansága miatt sokak szerint legalábbis kérdésesek: ha az állami jogérvényesítés is gyenge, *„annak a valószínűsége, hogy nemzetek feletti testületek szabályzatait az országban mindenütt betartják, alacsony, különösen ha az az állami vállalatokat – a Kommunista Párt fő hatalmi bázisát – veszélyeztetheti”*.⁹²

Az önazonosság hasonló dilemmái még hosszan sorolhatók lennének. Korántsem megoldottak a több évezredes kulturális hagyomány és a mai ideológiai ortodoxia identitásigényei közötti ellentmondások (az ideológiai terror korábbi időszakairól nem is szólva). Az uralkodó ideológia azonosságprofilja számos hivatalos kiadványból, így például a Kínai Népköztársaság alapításának 50. évfordulójára kiadott statisztikai összefoglaló fejezetcímei nyomán is körvonalazható: sokkal erősebb nemzet, emelkedő világkereskedelmi hatalom, jobban és hosszabb ideig élő nép, gyorsuló urbanizáció, több lehetőség az egyéni érvényesülésre, állandóan javuló oktatás- és egészségügy, nagy lépések a haza újraegyesítése felé, minden etnikai csoport harmóniában való együttélése, szélesebb nyitás a nagyvilág felé.⁹³

Ezek az alcímek közvetlenül nem tartalmazzák, de számos – különösen nyugati – megfigyelő a sajátos identitásbeli ellentmondások közé sorolja azokat, amelyek egyfelől a „szocialista” jelző ellenére nagymértékben ideológiamentesé tett gazdaság, másfelől a máig nagymértékben ideologizált politikai rendszer

90 Gamble, 2000. 16–20.

91 Uo. 17.

92 Uo. 20.

93 Lásd: http://www.china-embassy.org/Cgi-Bin/Press.pl?statistics_show_change.

között feszülnek.⁹⁴ Ez utóbbinak viszonylag ritkán elemzett, de lényeges kérdése, hogy a gazdaság fejlődése szempontjából egyre kritikusabb innovációs potenciál – az ehhez nélkülözhetetlen intézményi autonómiák, nemzetközi nyitottság, ideológiamentesség, a szakemberelszívást ellensúlyozni tudó belföldi feltételek stb. – hogyan növelhető az ideológiai és politikai egyeduralom fenntartása mellett.⁹⁵ A feloldást vagy kezelhetőséget illetően számos „optimista” és egyre több „realista” érv van forgalomban.

Koreai Köztársaság

A „négy nagy” – Japán, Kína, Oroszország, Egyesült Államok – közé ékelődő Korea, ezen belül Dél-Korea esetében mintha sokban másról lenne szó. Legalábbis Japánhoz és Kínához képest, itt mintha sokkal inkább meglenne és kevesebb ellentmondással lenne terhelt egy nemzeti típusú identitás létrejöttének számos feltétele.

Japánhoz képest itt a hagyományos azonosságmegfogalmazások nemcsak hogy nem kompromittálódtak, de – éppen a japán gyarmatosítással szemben és nagyrészt ugyanabban a folyamatban, amelyben a japán identitáshagyomány II. világháború előtti alakjában tarthatatlanná vált – további tekintélyre és befolyásra tettek szert, a megmentett örökség rangjára emelkedtek. A nagyhatalmak nyomása alatt a koreai identitás az áldozat, vagy a kiszolgáltatott és függetlenségéért küzdő fél azonosságaként történelmi hitelt és megerősítést nyert. Ez bizonyos értelemben Kínára is állna, de a kommunista ideológia bevezetése és egyeduralma szakítást, sőt sokban szembefordulást jelentett a történelmi hagyománnyal. A hagyományos identitás (Dél-)Korea esetében ma integrálhatóbbnak tűnhet egy nemzeti típusú azonosság kidolgozásához, ami nem jelenti azt, hogy adott történelmi körülmények között ez az integrálás a modernitás kritériumai szempontjából problémamentes lenne. Az 1970-es évekig, amikor – nem utolsósorban a gazdasági fejlődés felgyorsulása nyomán – a kulturális örökség pozitív beállítású újraértékelése megkezdődött, a premodern hagyományt – eltérő ideológiai platformokról, de mindkét – Koreában gyakran „a fejlődés akadályának”, a „modernizáció”, illetve a „szocialista fejlődés” olyan tehertételének tekintették, amelytől célszerű minél előbb megszabadulni.

„Egy importált demokrácia kulisszái között” a politikai identitás hagyományos kulturális alapzata azonban ma is jelentős mértékben – egyfajta sajátos „hibridet” alkotva – „sámánisztikus és konfucianus”. Az 1990-es évek második felének statisztikái szerint a dél-koreai népesség mintegy 26%-a (mai becslések szerint jóval nagyobb aránya) kereszténynek vallja magát, ami Ázsiában magas arány, de a sámánizmus befolyása továbbra is széles körű. „A sámánizmus azt tartja, hogy az

94 Az „ideologikus politika” és az „ideológiamentes gazdaság” azonban nem feltétlen csak ellentmondhatnak egymásnak, feltételezhetik is egymást. Ez utóbbi gyakorlati közegére nézve ma sem időszertelesen újraolvasni Lu Hszünnek, a 20. századi kínai irodalom klasszikusának már az 1930-as években megfogalmazott észrevételét egyes akkori szereplőkre nézve: „Azt hitték, ha Kínában kommunizmus lesz, még inkább megnövelhetik hatalmukat, még nagyobb vagyonuk és még több ágyasuk lesz, de legalábbis nem fordul rosszabbra a soruk.” Lu, 1981. 194.

95 Mészáros, 2000. 29–52.

ember rokoni kötelékek által jut halhatatlanságra, ezzel a vérségi leszármazás folytonosságát vallási jelentőségre emeli.⁹⁶ Az ősök tisztelete, a konfucianizmus által is erősített családelvűség, a sámánizmusra jellemző animisztikus beállítódások akár a „legmodernebb” körülmények között is mély gyökerekkel rendelkeznek, amelyekkel napjainkban is számolni kell. Egyebek között ennek politikai identitásvetületére is rávilágít, amit amerikai misszionáriusok így fogalmaztak meg: gyülekezeteink „először koreaiak s csak azután keresztények”.⁹⁷

Abban, hogy a jelzett sorrend nem egykönnyen fordul meg, máig nagy súllyal hat a konfuciánus befolyás. Mikor az 1970-es években az azonosságkutatások újabb hulláma elindult, annak egyik meghatározó művében Hong Yi-sup egyenesen azt állította, hogy „minden koreai gondolat gerince a konfucianizmus”.⁹⁸ Amennyiben ez így van, jogosnak tűnhet a kérdés: ha (Észak-)Kelet-Ázsiában általában ez a helyzet, mi helye marad akkor az identitásban „sajátosan koreai” vonásoknak? Paradoxnak tűnhet, de a valóban sajátosan koreai színezetet nagyrészt az adja, hogy a konfucianizmus itt még rendszeresebben épült ki és hatotta át az emberi együttélés szinte minden elemét, mint bárhol máshol, Kínát is beleértve. A Sung-kori kínai filozófust, Zhu Xit (Chu-Hsi) követő koreai neokonfucianizmus 1392-től 1910-ig (a japán annexióig) a hivatalos állami ideológia szerepét töltötte be, a közvetlen politikai azonossághatások jóval szélesebb körével, mint amelyeket a buddhizmus gyakorolt. Annak ellenére, hogy a buddhizmus hosszú századokon át a legerjedtebb vallás volt, és a dél-koreai népesség vallásos részének mintegy fele ma is buddhista, közvetlen politikai jelentősége a legtöbb elemző szerint lényegesen elmarad a konfucianizmusé mögött, nem utolsósorban az utóbbi eleve közvetlenebb politikai orientációja miatt: „Amennyiben a konfucianizmus a politikában az utópiához vezető legfőbb utat látja, annyiban akár »politikai vallásnak« is tekinthető.”⁹⁹

A konfucianizmus általában „a megfelelő emberi kapcsolatok” révén a „harmonikus együttműködés” „békés rendjének” érvényesítésére irányul, a családot és a közvetlen kapcsolatokat „kiegyensúlyozó kötelezettségeket” helyez középpontba, és ezekre építi államrendszerét is. A Koreára jellemző neokonfucianizmus Chu-Hsi-féle modelljének eredeti célja egy egységes, központosítást szolgáló ideológia kidolgozása volt az államhatalom megerősítése érdekében. Korea konfucianizmusa történelmileg három fő célra irányult: 1. egy tekintélyi központ, 2. egy egységes ország és 3. egy magas fokon integrált rend létrehozására.¹⁰⁰ A három feladat teljesítése egymást feltételezte, a megvalósítás fő eszköze a nevelésen keresztül való öntökéletesítés volt. A neokonfuciánus értékeknek megfelelő személyiség a családban és az oktatási intézményekben nevelődött ki, a politikai rendszer középpontjában egy művelt „morális elittel”. A „rend” – a külső, nagyhatalmi nyomás és az azzal gyakran összekapcsolódó belső rivalizálás körülményei között – az egyértelműen

96 Helgesen, 1998. 110.

97 Uo. 103.

98 Hong, 1973. Idézi: Helgesen, 1998. 100.

99 Tai-Hwan-Hein, 1997. 334.

100 A koreai konfucianizmus ismertetésében elsősorban Geir Helgesen munkájára támaszkodom. Helgesen, 1998. 104–120.

hierarchizált vérségi, életkori, nemi és státuskötelékeken, általában a „konfucianus erények” gyakorlásán alapult.

Kwon Tai-Hwan és Cho Hein, az adott témában vezető koreai kutatók feltették a kérdést: *„Vajon a konfucianizmus még mindig működik Koreában?”* Igenlő válaszuk az olyan értékek folytonosságát emeli ki, mint az illendőség, általában a világi élet, különösen a politika, a személyes hűség, a családélvűség, az elitista paternalizmus hangsúlyozásáé, ezzel egyidejűleg a tanulás, a teljesítmény-aszkézis és az egyszerűség fontosságát.¹⁰¹ A modernizáció során máshonnan, főleg a Nyugattól átvett értékek tekintetében azt fejtetik, hogy a kölcsönzések „a konfucianus magnak” csak olyan „külső burkát” érintették, mint például a királysághoz, a nagycsaládhoz való viszonyt, vagy az élet bizonyos „ceremoniális” oldalait. *„A modern Korea társadalmi mintáinak legtöbbször a konfucianus mag és egy nyugatiasodott burok kombinációjának működésével magyarázható.”*¹⁰² Nemcsak a mára, de a holnapra is ezeket látszik megerősíteni „a 21. századi Koreáról” a köztársasági elnök számára készült bizottsági jelentés, amely külön fejezetet szentelt a konfucianus értékrend egyik leggyakrabban hivatkozott elemének, kimondja: *„A legfőbb érték: a harmónia.”*¹⁰³ Jelentőségét mi sem jelzi kifejezőbben, mint az, hogy ehhez képest még a nemzeti újraegyesítés sem öncél: annak is a „harmónia” kiteljesedését kell szolgálnia.¹⁰⁴

Az adott történelmi előzmények, az uralkodó politikai kultúra és a félsziget világviszonylatban is ritka etnikai egyöntetűsége¹⁰⁵ talaján az „északi” és „déli” államra történt megosztás a „nemzeti önazonosság”, a „nemzeti egység” és az „újraegyesítés” szoros összekapcsolódását eredményezte, már-már addig a pontig, ahol a „nemzeti önazonosság” szinte kizárólagos tartalmává az „újraegyesítés ügye” vált. Az ország kül- és belpolitikáját ebben az értelemben sokszor „egyetlen ügyűnek” („single-issue policy”) jellemzik, amelyben minden további kérdést is az újraegyesítés szempontjai uralnak. Minél egyértelműbbnek tűnik azonban a „nemzeti önazonosság = nemzeti egység helyreállítása” formula, annál több ellentmondást, identitás-dilemmát rejt a bel- és külpolitikai gyakorlatban, s a jelek szerint annál inkább, minél közelebről és konkrétan kerülnek napirendre egyes kérdései.

Könnyebb volt az újraegyesítésről beszélni az 1990-es években vagy korábban, és úgyszólván minden problémára egyetemes megoldásként állítani be azt, amikor konkrét lépései még nagyobb távolságban voltak. A köztársasági elnök számára „Korea a 21. században” címmel készült, fentebb már idézett jelentés szerint: *„Az újraegyesítés a legfőbb megfontolás a jövő század fejlődési irányának meghatározásában.”*¹⁰⁶ A jelentés, a műfajjal gyakran együtt járó patetikus-utópisztikus hangütéstől sem mentesen, „pán-koreai közösségről” beszél (számottevő koreai

101 Tai-Hwan–Hein, 1997. 325.

102 Uo. 326.

103 *Korea in the 21st Century*. 1994. 14–17.

104 Uo. 31.

105 Dél-koreai hivatalos adatok szerint a lakosság etnikailag még a japáninál is homogénebb és az összehasonlító világstatisztikában a legegységesebb.

106 *Korea in the 21st Century*. 1994. 14.

kisebbségek vannak egyébként Kínában, Japánban, Oroszországban és az Egyesült Államokban), „harmóniában a külvilággal”.¹⁰⁷ A jelentés időhorizontja 2020: „2020-ra Korea 83 millió lakosával a világ országainak népességi rangsorában a 11., gazdasági között a 8. lesz. Az újraegyesítés visszahozza a területi és etnikai identitást, amelyek a gazdasági expanzió ugródeszkájaként szolgálnak.”¹⁰⁸

Az 1990-es évek dél-koreai retorikájában a politikai, a gazdasági, a jóléti, a kulturális kiteljesedés – mind az újraegyesítéstől függött. A nemzeti megosztottság nyilvánvaló módon súlyosan hátráltató, torzító hatásokkal járt általában a társadalmi fejlődés, különösen a demokrácia kiépülése szempontjából. Mint Geir Helgesen megjegyzi: az importált demokrácia sokban a háború utáni tekintélyelvű dél-koreai rendszerek leplezésére szolgált, „álcaékként egy olyan eltorzult politikai környezetben, ahol az ország megosztottságának és egy katonai gyökerű vezetésnek a kombinációja a szabadelvű demokrácia amerikai segédletű politikai rendszerének asszimilációját szinte lehetetlenné tette”.¹⁰⁹

A külső fenyegetettség, az ostromlott ország légköre folyamatosan öngazolást kínált az egymást váltó katonai diktatúráknak, ürügyet a demokratikus normák megsértéséhez, a politikai és gazdasági hatalom túlkonzentrációjához, a kiélezett ideológiai hangvételhez, amellyel a „demokráciát” „kommunizmusellenességgel” – elsősorban Észak-Korea-ellenességgel – azonosították, egy olyan szemléletben, mely szerint minden, ami egy kommunista diktatúrával szemben áll, eleve csak demokrácia lehet. Philippe Régnier összefoglaló jellemzése szerint: „A háború emlékét és a szétszakított családok traumáját, a valós vagy képzelt észak-koreai fenyegetést Syngman Rhee és két utódja a tekintélyelvű uralom legitimitációjára használta fel.”¹¹⁰ A már idézett elnöki jelentés megállapítja: „Az [Észak-Dél] konfrontáció nemcsak rendkívüli fájdalmakat okozott mindkét oldalon, de továbbra is korlátozza a fejlődést. A hatalmas haderők költséges fenntartása, a nagy erőket felemésztő diplomáciai versengés, az átfedő belföldi beruházások csak néhány példa a megosztott Korea veszteségeket okozó következményeire.”¹¹¹

Régtől fogva nyilvánvaló azonban, hogy az újraegyesítéshez való túlzott ragaszkodás sem feltétlen szolgálja a politikai és társadalmi fejlődés ügyét. Bizonyos feszültségek az önmagukban kívánatosnak tartott célok között az elmúlt évtizedekre jellemző megközelítések újabb változataiban is megjelennek. Jól nyomon követhető ez a már idézett elnöki bizottsági jelentésben is: „A Dél-Korea előtt álló kihívások egyfelől a jóléti állam kiépítéséhez, másfelől a félsziget újraegyesítéséhez kötődnek.”¹¹² Bár „az újraegyesítés célja egy olyan társadalom felépítése, ahol mindenki harmóniában élhet”,¹¹³ a két koreai állam vezetői között 2000. június 13-án létrejött történelmi találkozó óta egyes identitás-dilemmák még határozottabb kontúrokat nyertek.

107 Uo. 15.

108 Uo. 18.

109 Helgesen, 1998. 99.

110 Régnier, 1997. 341.

111 *Korea in the 21st Century*. 1994. 129.

112 Uo. 14.

113 Uo. 131.

Áttekintésükhöz itt részben Victor D. Cha elemzésére támaszkodom, itt idézendő tanulmányát a 2000. júniusi Észak–Dél csúcstalálkozó után írta.¹¹⁴

1. Az újraegyesítés mint „az egységes koreai identitás sarokköve”, illetve „megengedhetetlen kompromisszum”, avagy „az újraegyesítés megosztó ügye”. Cha megállapítja: „Kim Dae-jung (Kim De Dzsung) és Kim Jong-il (Kim Dzsong Il) ölelkezése Phenjanban katartikus esemény volt, amely űrt töltött be a koreai lélekben és nemzeti azonosságban.”¹¹⁵ A nagy belföldi és nemzetközi visszhang sem némította el azonban az óvatosság, vagy éppen az ellenkezés reakcióit. Kim Dae-jung „napfény-politikája” belföldi ellenzékének és külföldi ellenzőinek hangját a pillanat eufóriája és az ezután megkapott Nobel-békedíj elhalkította, de nem feledtethette a napfény-politika meghirdetése óta napirenden levő ellenérveket. Ezek nagyrészt azoktól származtak, akik Kim Dae-jung politikáját túlságosan engedékenynek minősítették, és attól tartottak, hogy Dél-Korea túl nagy áldozatok árán túlságosan meghosszabbítja az északi, ideológiailag kibékíthetetlennek vélt rezsim „megszámlált napjait”. Ebből a szempontból is nagy jelentősége van a kérdésnek, hogy milyen legyen a Dél és Észak közötti kapcsolat az egyesítés után. A „túlzott engedményeket” ellenzők ezt csak a Dél politikai túlsúlyával tudják elképzelni (több mint ötvenszeres gazdasági túlsúly mellett), míg Észak számára csak a politikai egyenrangúság elfogadható. Belpolitikai üzenete is van annak a hivatalos bejelentésnek, mely szerint – mindössze néhány hónappal a történelmi találkozó után – a déli kormány olyan kis hatótávolságú rakéták fejlesztéséről döntött, „amelyek képesek katonai csapást mérni Észak-Korea bármely részére”.¹¹⁶

2. „Egyesülés mint legfőbb érték”, illetve „egyesülés, de nem mindegy, milyen áron”. Az újraegyesülés iránti beállítódások egyik alaptétele az a szemlélet, mely szerint az „elkerülhetetlen, mert a megosztottság természetellenes”.¹¹⁷ Ugyanakkor minél beláthatóbb közelségbe kerülnek az újraegyesülés árának részletei, annál inkább hangot kapnak a kétségek is az egyesülés módzatait és kívánatosnak tartott menetrendjét illetően. Dél-Koreában, nem utolsósorban a Nemzet-újraegyesítési Minisztérium és kutatóintézetének elemzései nyomán, folyamatosan figyelemmel kísérik a „megosztott nemzetek” újraegyesítési törekvéseit, folyamatait, elsősorban a vietnami, a Kína–Hongkong, a Kína–Tajvan és a német esetekben.¹¹⁸

„Az összeomlása következtében hamarosan a Délre rászakadó Északnak” az 1990-es évek első felére jellemzőbb rémálmát az utóbbi év-

114 Cha, 2000. 585–598.

115 Uo. 586.

116 MTI, 2001. január 18.

117 Cha, 2000. 588.

118 Ugyanakkor más hasonló helyzetű nemzetek is rendszeresen tanulmányozzák a koreai esetet. Lásd például: Wu, 1995.

tizedben egyre inkább a fokozatos, gyakran a távoli jövőbe tolt újraegyesítés képe váltja fel. Az adónövekedés kilátásai, az így is elégtelennek tartott jóléti rendszer problémái a közvéleményt Cha szerint egyre pragmatikusabb megközelítésekre ösztönzik: „Az újraegyesítés továbbra is a koreai azonosság része, azonban egy óvatos, »de ne az én időmben« konszenzus van kialakulóban.”¹¹⁹ Sőt Cha olvasatában a Dél új „napfény-politikája” „az első Dél-Korea történetében, amely nem jelenti be kifejezetten az egyesítés célját. Valójában leveszi azt a napirendről.”¹²⁰ A csúcstalálkozó a nemzeti kiengesztelődésről és egyesülésről szólt, de Cha szerint nem annyira az integráció, mint inkább az önfenntartás céljaiból indult ki, az „egy nemzet, két rendszer” közös nevezőjén.¹²¹

3. „Újraegyesítés mint nemzeti belügy”, illetve „újraegyesítés mint a világpolitika, mindenekelőtt a nagyhatalmak kölcsönhatásának függvénye”. Abban, hogy az egyesítésnek a koreaiak független erőfeszítésének eredményeképpen kell végbemennie, északon és délen mindenki egyetérteni látszik.¹²² Már az 1972. évi északi-déli közös nyilatkozat leszögezte – s azóta is minden közös dokumentum megerősíti – az „újraegyesítés függetlenség révén” elvét. Az elv elméletileg kikezdehetetlen, de a gyakorlatban annál nehezebben megvalósítható. Elég a térképre és az elmúlt száz év történelmére tekinteni. A félsziget legalább négy nagyhatalom számára kritikus geostratégiai pozíciót foglal el, a 20. században mindegyikük legalább egy nagyobb háborút vívott azzal kapcsolatosnak ítélt érdekei érvényesítésére. Hivatalos megnyilatkozások elismerik ugyan, hogy „a nemzeti érdek és a más nemzetekkel való együttműködés ugyanannak az éremnek a két oldala”,¹²³ a közvélemény azonban többnyire úgy tartja, hogy „a nagyhatalmak alapvetően az újraegyesülés ellenségei, és csak azt keresik, hogyan tarthatnák Koreát víz alatt”.¹²⁴

A közérzület általában hevesen nagyhatalom-ellenes és „függetlenségpárti”, Koreát a modern kor világpolitikai, nagyhatalmi viszonyai áldozatának tartja. Az a vélekedés jellemzi, hogy az egyesítéssel minden külső hatalmi tényező szemben áll, ha másért nem, azért, mert meg akarják akadályozni, hogy a status quo megváltozzék. Az egyik legkritikusabb kérdés Dél-Korea és az Egyesült Államok katonai szövetségének, ezen belül is elsősorban a dél-koreai amerikai katonai támaszpontok jövőjére vonatkozik. A hivatalos megnyilatkozások és a közvélemény merőben eltérnek egymástól. Míg a kormányzati nyilatkozatok egyértelműen az amerikai katonai jelenlét fenntartása mellett szólnak, a közérzület, különösen 2000 óta, nagy

119 Uo. 589.

120 Uo. 589.

121 Uo. 589.

122 Hivatalos északi megfogalmazására nézve lásd: Kim, 1998.

123 *Korea in the 21st Century*. 1994. 17.

124 Cha, 2000. 587.

többségében az amerikai hadsereg távozása mellett van. A kérdés súlyát növeli, hogy az amerikai kivonulás alkalmasint az amerikai identitást is érintheti. Számos amerikai és ázsiai elemző rámutat arra, hogy akkor a japáni amerikai bázisok is nehezebben fenntarthatókká válhatnak; ha pedig azokat felszámolják, akkor nem maradnak Ázsiában állomásozó számottevő amerikai katonai erők. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy az Egyesült Államok nélkül az egyesülésnek nemcsak biztonságpolitikai, de nemzetközi politikai és gazdasági feltételei sem biztosíthatók, s ez többé vagy kevésbé Kínára, Oroszországra és Japánra is áll. Az Egyesült Államokkal együtt Japán különösen nagy súllyal rendelkezik, például azokban a nemzetközi gazdasági, pénzügyi szervezetekben, amelyek támogatása az egyesítés pénzügyi fedezetének előteremtéséhez nélkülözhetetlen, számos egyéb vonatkozásról most nem is szólva.

4. „Koreaiság”, illetve „idegen rendszerek”. Az önállóság igénye a koreai hagyományoktól idegennek tartott politikai és ideológiai befolyásoktól való függetlenségre is irányul. Általános alakjában az ezzel jelzett ellentmondás többé-kevésbé minden modernizációs folyamatra jellemző: „hogyan fejleszthető a gazdaság, modernizálható a politika anélkül, hogy lerombolnánk egy nemzet hagyományos társadalmi értékeit és magatartási szabályait, anélkül tehát, hogy egyszersmind megfosztanánk sajátos identitásától?”¹²⁵ Így alkalmazható ez a „szovjet kommunizmus” észak-koreai és az „amerikai liberális demokrácia” dél-koreai változataira, illetve hivatkozásaira is, ez esetben azonban még azzal tetézve, hogy a másikkal szemben mindegyik a maga rendszerét tartotta-tartja a „koreaiság” hiteles letéteményesének. Nem utolsósorban bizonyos hagyományos eszményeknek a külső, nagyhatalmi agresszióval együtt járó modern világban való „versenyképtelensége” következtében, a kívülről és felülről bevezetett „haladó eszmék” és „rendszerek” a hagyományos kultúrájukban megmaradt – azt a japán gyarmatosítással, a szovjet, amerikai vagy kínai függőség különböző formáival szemben sokszor kulturális azonosságuk zálogaként őrző – tömegek szemében „idegenek” maradtak. Annál inkább, mert adott történelmi feltételek között hivatalosan tételezett értékeiktől merőben eltérő hatalmi gyakorlatok ideológiai legitimációja céljából használták vagy bitorták, és ennek következtében semmitmondóvá vagy már pusztán nyelvi kifejeződésükben széles körben ellenszenvessé tették azokat. Helgesen 1990-es és 1995-ös dél-koreai kutatásai egyik alapvetőnek szánt következtetése: általános az egyetértés abban, hogy „a koreai demokráciának a koreai kultúrára kell épülnie”.¹²⁶ Ha ez általában egyetértéssel találkozik is – sőt: sajátos

125 A megfogalmazás Helgesentől származik, de hasonló tartalmú kérdésfeltevést számtalant idézhetnénk. Helgesen, 1998. 258.

126 Helgesen, 1998. 251.

változataiban mind a déli, mind az északi rendszer zászlaján olvasható¹²⁷ –, abban jóval feltételesebb az egyetértés, hogy ez miként lehetséges, avagy lehetséges-e egyáltalán.

5. „Az újraegyesítés mint a homogenitás helyreállítása”, illetve „az újraegyesítés mint a plurális demokrácia koreai kibontakozásának esélye”. Roy R. Grinker megjegyzi: az „újraegyesítés” tipikusan egy sor más kifejezéssel jár együtt. Ezek között az egyik leggyakoribb: „a homogenitás visszanyerése”.¹²⁸ Ha mégis előfordul a „heterogenitás” (elsősorban az Észak–Dél viszonylatban), a legtöbbször a „leküzdeni” ige előzi meg.¹²⁹ Nem indokolatlan a kérdés: „Lehetséges egyáltalán egy olyan egyesített Korea építése, amelyet nem a homogenitás fő narratívája határoz meg, s amely helyet ad a sokféleségnek?”¹³⁰

„A pluralizmus nem olyan valami, ami közönségesen megtalálható Koreában”, mondják vezető koreai értelmiségiek.¹³¹ Az elnök számára a 21. századi Koreáról készült, fentebb már idézett jelentés élesebben fogalmaz: „Koreában a múltban a növekedés és fejlesztés értékeit egy hatalmi elit diktálta. A szabad véleménycserre nem volt megengedett, nehogy megzavarja az uralkodó csoport által a közvéleményre erőszakolt egyetértést. A politikai és társadalmi ellenvéleményt vagy erőszakos eszközökkel fojtották el, vagy megvesztegetéssel hatástalanították. A munkavállalók és munkaadók, valamint a társadalmi rétegek közötti összhang ilyen körülmények között érdemben szóba sem jöhetett. Az emberi jogokat lábbal tiporták a nemzeti célok elérése érdekében.”¹³² Majd ugyanott: „A demokratikus folyamat pluralizmushoz vezet, ami azonban igen messze esik attól az úgynevezett »nemzeti egységtől«, amit a tekintélyelvű uralom a fejlesztés időszakában a koreai népre erőszakolt.”¹³³

Maga a hangütés és az, hogy a vélemény az elnök által kiküldött bizottság dokumentumában megjelent (angolul is), alátámasztja annak egy másik, közvetve nem kevésbé kritikus, megállapítását: „Délien van valamilyen véleménynyilvánítási szabadság, és megfigyelhető a művészeti értékek, valamint a sokféleség növekvő méltánylása, olyan dolgok, amelyek azonban

127 Északi változatában a jól ismert, világnyelveken hozzáférhető „dzsucse”-ideológia, amely egyszerre tartalmazza a „saját erőből való fejlődés”, az autark gazdaságpolitika és a „kizárólagos emberközpontúság” összetevőit. (Az utóbbira lásd: „Az ember a gazdája mindennek, aki uralja a világot.” Idézi: Helgesen, 1998. 261.) Újabb megfogalmazását lásd: Kim, 1998. A „dzsucse”-ideológia alkalmazásából nem hiányoznak a Dél elleni ideológiai hadviselés elemei sem. Miközben a „függetlenség” sarkalatos követelmény, „az idegen hatalmaktól [értsd: mindenekelőtt az Egyesült Államoktól] való függés útja” nem más, mint „a nemzet elárulása”. Kim, 1998. 10.

128 Grinker, 1998. 19.

129 Uo. 4.

130 Uo. 4.

131 Tai-Hwan–Hein, 1997. 328.

132 *Korea in the 21st Century*. 1994. 16.

133 Uo. 16–17.

*Északon egyáltalán nem léteznek.*¹³⁴ A szókimondó bírálata közvetve a Dél nagyobb pluralizmusát, egyben az Északkal való antagonizmus egyik fő érvét dokumentálja, ami újabb kérdéseket vet fel.

6. Például azt, hogy *mennyire fenntartható a dél-koreai (és észak-koreai) identitás az Észak (illetve a Dél) nélkül.* Ismét Grinkert idézve: *„Dél-Korea olyan nemzetté vált, amelyben a gazdasági, politikai és kulturális azonosság minden mozzanatát az Észak-Koreával való szembenállás határozza meg, így annak ellenére, hogy szent cél, az egyesítés paradox módon fenyegetés is a dél-koreai identitás számára. A koreai identitást nagyrészt a megosztottság határozza meg.*¹³⁵ Kettős értelemben is: egyrészt mint amiből az egyesítés feladata következik, másrészt úgy is, mint egyfajta nélkülözhetetlenné vált polarizáció, ami nélkül az ellentett, eleve ilyenként meghatározott pólusok egyike sem állhat fenn. A homogenitás uralkodó felfogását – mind Északon, mind Délen – eleve veszélyezteti annak vonakodó, de megkerülhetetlen elismerése, hogy Korea jövője heterogenitást és különbözőségeket *kell* magába foglaljon, annak elfogadása, hogy *„egy egyesült Korea óhatatlanul valamelyest többszínű Korea kell legyen”.*¹³⁶

Ha a koreaiság általános kritériuma az egyöntetűség abszolutizálása lenne, akkor az bizonyára nem az a közös nevező, amelyen az újraegyesítés alkalmasan véghezvihető. A kérdés bizonyos szempontból az, hogyan épülhet ki egy olyan működőképes közös nevező, amelyen ideológiai (politikai stb.) ellenzékek, egy szabadabb ideológiai (politikai stb.) verseny legitimitása biztosítható. Ez nem ígérkezik könnyen kivihető feladatnak.¹³⁷ Az idézett elnöki bizottság egyik megállapítása: *„A koreaiak hajlamosak dichotómiákat felállítani. (...) Eltérő eszméket gyakran úgy tekintenek, mint amelyek kölcsönösen kizárják egymást, és kevés erőfeszítést tesznek összebékítésük vagy szintézisük kidolgozása érdekében.”*¹³⁸ Ezzel összefüggő módon a kérdés *„a demokrácia jövője”* szempontjából is megfogalmazható.

Egy korlátozott célú összefoglalás is jelezheti a mai (dél-)koreai önazonosság ambivalenciáit, melyeket szemlélve külső megfigyelőnek nem ritkán támadhat olyan benyomása, mintha a „nemzeti álom” beteljesülését csak egy hajszál választaná el a „nemzeti katasztrófától”, „az újraegyesülés látomását” annak „rémálmától”.¹³⁹ Egy rövidre fogott rekonstrukció természeténél fogva kevésbé alkalmas az áttekintett ellentmondások drámaiságának megjelenítésére. Anélkül hogy a szépirodalmat is bevonnánk, két további módja lehet a szemléltetésének. Az egyik a társadalmi, po-

134 Uo. 137.

135 Grinker, 1998. 8–9.

136 Uo. 9.

137 A homogenitáskérdés az 1990-es években a társadalomelméleti vitának is napirendjére került. Lásd a Habermasszal folytatott vitát: Sang-Jin, 1998.

138 *Korea in the 21st Century.* 1994. 88.

139 Cha, 2000. 585–598.

litikai mozgalmak felidézése, a másik a nyelvi közeg, a koreai nyelvben paradigmaticussá vált kifejezések, fogalmak alaposabb – nemcsak filológiai, de nyelvlélektani, nyelvantropológiai szempontokat is bevonó – vizsgálata. Az utóbbira főként két koreai fogalom, a „mindzsung” (≈ „nép”, de a már idézett „mindzsok”-tól eltérő értelemben) és a „han” (≈ „neheztelés”, nagyrészt a „ressentiment” értelmében) lehet alkalmas, ezek taglalásától azonban itt el kell tekintenünk.¹⁴⁰

Azonosságok, tipológiák, államközi és regionális kölcsönhatások

A körvonalazott identitásképletek és egymáshoz való viszonyaik több síkon is értelmezhetők. Érdekes lehet megvizsgálni mind eltéréseiket, mind hasonlóságait, mindkettőt figyelembe véve elvégezni tipológiai elemzésüket, továbbá nyomon követni páronkénti, alkalmasint „háromszögenkénti”¹⁴¹ régiószintű és globális horderejű kölcsönhatásaikat.

A kultúránként kirajzolódó modális azonosságszerkezetek számos jól értelmezhető különbsége az eddigiekből is kivehető, s ezek tovább árnyalhatók. Így, annak ellenére, hogy a „harmóniát” olyannyira hangsúlyozó konfucianizmus mély gyökerekkel rendelkezik Ázsiában, igaz marad, amit Francis Fukuyama a koreai értékek kelet-ázsiai viszonylatban megkülönböztető vonásairól írt: a [dél]-koreaiak „hajlandóbbak társadalmi és politikai küzdelmekbe bocsátkozni, mint más ázsiaiak”.¹⁴² Vagy például egész Ázsiát tekintve Dél-Koreában legerősebbek a szakszervezeti és a diákmozgalmak. Ez kedvező tényezője lehet mind a fontos társadalmi érdekek közötti többpárti versengés,¹⁴³ mind egy korszerűbb nemzeti azonosságtudat kialakulásának.

A különbségeket árnyaló-pontosító megfogalmazásoknak megvan a maguk értéke. Ugyanakkor ezek általában ugyanazon (kelet-)ázsiai viszonyítási kereteken belül mozognak, amelyekre vonatkozóan nem kevésbé indokolt feltenni a kérdést: mi az, ami ezeket egy szélesebb tipológia perspektívájában együttesen jellemzi? Közös vonásaik ugyanis legalább annyira közrehatnak egymással és a tágabb világgal való viszonyaik alakulásában, mint a köztük megállapítható különbségek.

Amit Shmuel N. Eisenstadt Japánra nézve megfogalmazott, az egy idevágó szempontból többé vagy kevésbé, de a vizsgált három esetre általánosító módon is megállapítható: *„Ennek a meghatározásnak a fő jellegzetességei: a kontextuális keretek erős hangsúlyozása és egyidejűleg a cselekvés különböző arénáit világosan lehatároló teljesen formalizált, elvont szabályok viszonylagos gyengesége. (...) Az intéz-*

140 Mindkettő elemzésének nagy koreai és külföldi irodalma van. Az újabbak közül lásd: Lie, 1998. vagy Grinker, 1998. A han-fogalom elemzése minden bizonnyal sokat nyerhetne Max Scheler klasszikus munkájának újraolvasásából (A ressentiment az erkölcsök felépítésében). Scheler, 1979. 11.

141 Lásd Rozman elemzéseit a kínai-amerikai-japán vagy a kínai-amerikai-orosz háromszögekről (Rozman, 1999. 391-399.; Rozman, 2000. 541-556.), illetve Cha 1999-2000. évi Ohira-díjas („A Kelet-Ázsiáról szóló legjobb könyv”) monográfiáját az Amerika-Korea-Japán biztonsági háromszögről (Cha, 1999.).

142 Fukuyama, 1999. 320.

143 Uo. 334.

ményes küzdőtereket – a politikait, a gazdaságát, a családit, a kulturális kreativitását, vagy az egyéni, a csoport- és szervezeti vonatkozásokat – ahhoz a szociális nexushoz való viszonyukban határozzák meg, amelybe azok beleágyazódnak. Az ilyen nexusokat az ősi, a szakrális, a természeti és a hozzárendelő megjelöléseknek valamilyen – állandóan változó – kombinációjában határozzák meg. Ezeknek a megjelöléseknek megkülönböztető vonása, hogy nem valamilyen azokat transzcendáló elvekhez való viszonyukban lettek meghatározva.¹⁴⁴ Ami ezeket a sorokat követi, az még közvetlenebbül kapcsolódik az identitás kérdésköréhez: „A szociális aktorokat, egyéneket vagy az intézményes küzdőtereket más ilyen aktorokhoz való viszonyaikban nem mint autonóm ontológiai létezőket határozzák meg, hanem közös keretekben vagy kontextusokban való kölcsönös összeszövődöttségük fogalmaiban.”¹⁴⁵

Azt, hogy az elvontabb összefoglaló megállapítással jellemezhető egyes mozzanatok hogyan érvényesülnek az identitásképződés napi gyakorlatában, azt Todd Munson (Eisenstadt fenti megfogalmazásait valószínűleg nem ismerve) egy internetes honlap elemzésével a Kínai Népköztársaság helyzetére nézve mutatta be, de nem csak a kínai esetre alkalmazhatóan. A mai hivatalos kínai népköztársaságbeli identitás ugyanis a felidézett közös nevezőn tematizációjának minden eltérése ellenére számos metaszintű hasonlóságot hordoz a japán és általában a kelet-ázsiai kultúrákban hagyományos azonosság szerkezetekkel.¹⁴⁶ Ennek, az azonosság kollektív kereteinek dominanciáján, szinte kizárólagosnak tételezett szerepén túl, egyik legnyilvánvalóbb jegye a japán, a kínai és a koreai esetekben egyaránt jellegzetes súllyal kimutatható „relációs” és „államközpontú” jelleg.

Munson ennek, első pillanatra talán váratlannak tűnő módon, a Kínai Országos [Állami] Turista Társaság kormányzati honlapjának vizsgálata alapján adta jellemzését.¹⁴⁷ „Azonosságok különböző [relációjú] használatokra” megfigyelhető természetesen más, alkalmasint nyugati országok esetében is. Mint a fentiek már jelezték, a Kínai Népköztársaság szerepelhet mint „a legnagyobb fejlődő ország”, mint „felemelkedőben levő nagyhatalom”, mint „szocialista ország a szocializmusra való átmenet első szakaszában”, mint „az egyetlen ország, ahol »egy ország, két rendszer« berendezkedés van” stb.¹⁴⁸ A – külföld számára készült, angol nyelvű – honlapon azonban egy szövegen belül is számos identitásváltozat bukkan fel, míg mások szelektíven kimaradnak: a „tradicionális” („ősi keleti”), a „modern” („dinamikusan modernizálódó”) és az „egzotikus” (főleg a „harmonikusan együtt élő nemzetiségek”) jól megférnek egymás mellett, míg a „Kínai Népköztársaság” megjelölés Munson szerint egyetlenegyszer sem fordul elő, de nem szerepel sehol a „kommunizmus” sem.

144 Eisenstadt, 1998. 2.

145 Uo. 3.

146 Ezek önmagukban persze korántsem kizárólag „ázsiaiak”, inkább a súlyuk az, ami a hagyományos és mai feltételek között általában ázsiai mértékűnek tekinthető.

147 Munson, 1999.

148 Ye, 1997. Idézi: Chan, 1998. 7.

Ez az „államnacionalista”¹⁴⁹ „relációs identitás”¹⁵⁰ – mondja Munson – „mindig egy éppen aktuális »másik«-hoz képest kap meghatározást, és ez a »másik« határozza meg, hogy melyik »én«-ről is legyen szó”.¹⁵¹ Amit itt „identitásnak” nevezünk, „az valójában az állandóan változó »önmagunk« és a »mások« közötti viszonylat... akár ugyanabban a szövegben”.¹⁵² Így található meg a puskapor és a könyvnyomtatás emlegetése a „Nyugat” mint „másik” felé, egyben az „egyszerű kultúrájú, egzotikus nemzetiségek” „másikká tétele” ugyanazon honlapon. „Nemcsak arról van szó, hogy a »mások« és a »magunk« állandóan változnak az »azonosság«-képződés folyamatában, hanem az állandóan változó címzettekkel is számolni kell.” Elemzési szempontból hasznos lehet az itt szereplő „azonosságot” „változó viszonylatok olyan mátrixának kezelni, amelyből magának az adott nemzetnek a meghatározására nézve a »nemzet-olvasatok« jelentéshordozó reprezentációi származtathatók”.¹⁵³

Ismert, hogy a vázolt identitásképződési mechanizmusok, bár nem lelhetők fel azonos mértékben a három (és a többi kelet-ázsiai) esetben, az általuk képviselt kulturális-civilizációs típuson belül, mintegy annak saját közegében, émikus kifejezőmódjaiban évezredes távon külön megjelölésekkel is bírnak. Ilyen például a mindhárom tárgyalat esetében ismert és használt, általában kínai eredetűnek tartott „arc(ulat)”-fogalom.¹⁵⁴ Arra nincs mód, hogy ennek itt részletesebb taglalásába bocsátkozzunk. Annak azonban, ahogyan az általa jelzett identitásképzési gyakorlat egyes változatai egymással kölcsönhatnak, a regionális rend alakulására nézve nem elhanyagolható következményei vannak.

A következmények közül gyakran az egységesítő hatásokat emelik ki. Ezeket hozzák előtérbe a „konfuciánus Ázsiáról”, az „ázsiai értékekről”, a „sino-centrikus világrendről”, a „kelet-ázsiai modellről”, egy „kelet-ázsiai regionális azonosság” létrejöttéről folyó viták is.¹⁵⁵ Az „arc”-képzés és -fenntartás kulturális forgatókönyveinek metaszövegei azonban minden hasonlóságuk ellenére, illetve minél hasonlóbbak, annál inkább, egymással nem egykönnyen összeegyeztethető szuverenitás-és hegemoniaigényekről is szólnak.

Az adott kulturális közegben az identitásgyakorlatok *kölcsönhatásainak* figyelembevétele nélkül az egyes esetekre jellemzőnek mutató azonosságprofilok sem értelmezhetők. Könyvtárakat írtak már arról, hogy a nemzetközi szintéren

149 Munson itt Benedict Andersonra mint a fogalom meghatározójára utal: Anderson, 1991.

150 Munsonnál Prasenjit Duara szerepel a fogalom forrásaként: Duara, 1996.

151 Munson, 1999. 6.

152 Uo.

153 Uo. Dialektikájának általánosságában a megfogalmazott összefüggés természetesen máshol, így európai esetekben, nem kevésbé fellelhető. Vö.: „A nemzeti identitás imaginárius, képzelte jellege abban nyilvánul meg, hogy amire épül, az a másoknak egy általunk megrajzolt képe, valamint egy saját magunkról alkotott kép, amelyet azután rávetítünk a másokra.” Lipowatz, 1999. 44.

154 Viszonylag ritkábban tárgyalta pszichológiai vonatkozásairól: Matsumoto, 1996. 21–23.

155 Vö. Preston már idézett fejtegetésével (Preston, 1998. 235–248.), vagy Berger nálunk is kiadott könyvének vonatkozó fejezetével (Berger, 1992. 203–247.), vagy az „ázsiai értékekről” szóló kiterjedt irodalommal.

miért „reaktív”, „csak válaszokra képes” a japán állam és külpolitikája,¹⁵⁶ külföldről számtalan felszólítás érkezett arra, hogy ennek meg kell változnia, japán részről számtalan fogadalom hangzott el egy „proaktív külpolitika” kialakítására, de a legtöbb értelmezési kísérlet úgyszólván belefeledkezett a „japán psziché”,¹⁵⁷ a „japán kultúra” vagy a „japán csoportelviség” részleteibe, míg ehhez képest alig kapott figyelmet az identitászerkezeteknek az a regionális összjátéka, amelynek hatása aligha elhanyagolható a sokak által leírt helyzet tartós fennmaradásában. Itt most elsősorban Kínáról és Japánról, valamint egy sajátos, nagyrészt regionális szinten játszódó japán–kínai „arc-dramaturgiáról”, s az ebben nyomon követhető identitás-kölcsönhatásokról van szó.

Ugyanennek az azonosságkomplexumnak egy másik oldalára világít rá az, ahogyan a „világelső” Egyesült Államokhoz fűződő kapcsolatoknak identitásaiak szempontjából mind Japán, mind Kína megkülönböztetett jelentőséget tulajdonít. Az Amerika–Japán–Kína háromszög¹⁵⁸ alakulása sincs híján sajátosan relációs típusú identitásvonalatoknak.¹⁵⁹ A már idézett Bessó Koro így foglalja össze idevágó következtetéseit: *„Az a mód, ahogyan Japán is, Kína is stabilizáló hatalomnak tekinti magát, az Egyesült Államokhoz fűződő kapcsolataikon alapul. Japán Kelet-Ázsia és a Nyugat közötti kapocsnak tartja magát. (...) Kína... legszívesebben az Egyesült Államok stratégiai partnerének. Mindkét országnak gondot jelent a másik Washingtonnal való kapcsolata. Japán számára az USA–Kína-viszony erősödése azt a félelmet kelti, hogy saját kapcsolatai Amerikával háttérbe szorulnak, és az USA, illetve Kelet-Ázsia közötti közvetítő szerepe nyomás alá kerülhet. Másfelől, Kínát múltja gyanakvóvá teszi a Japán–USA-kapcsolatok iránt.”*¹⁶⁰

Az identításelemzés lehetőségeit a regionális és globális dinamika egyes mozzanatainak értelmezésére való alkalmazása nem meríti ki. Ezek a lehetőségek ugyanakkor a kelet-ázsiai identitások és külpolitikák összefüggéseiről más, szélesebb körben alkalmazható elemeket is hordozhatnak. Minél nagyobbak az áthidalni való különbségek, annál teherbíróbb közös nevező szükségeltetik – egyebek között a szóban forgó identitások „kollektív” és „egyéni” pólusai, „külső” és „belső” közegei, „lenti” és „fenti” hierarchikus megkülönböztetései között.

156 Az ilyen bírálatokra Nukazawa Kazuo, Japán budapesti nagykövete azonban egy alkalommal – 1999 táján – így válaszolt: „Még mindig jobb »csak reagálni«, mint még csak nem is reagálni.”

157 Lásd a „japán (inter)dependenciáról” szóló kiterjedt irodalmat, például Doi, 1973.

158 Az első háromoldalú biztonsági találkozóra 1998 júliusában került sor.

159 Elég lehet itt arra utalni: Washington, amennyire csak lehetséges, azon van, hogy a Peking–Tokió, Tokió–Szöul stb. utak is mind Washingtonon keresztül vezessenek. Vö. az amerikai Ázsia-politika hagyományos és csak lassan módosuló „kerékagy és küllök” modelljével, továbbá például azzal a politikával, ahogyan egy „kelet-ázsiai tömörülés” (East-Asian Caucus), vagy egy „ázsiai valutaalap” (Asian Monetary Fund) létrejöttét, egyáltalán minden olyan ázsiai multilaterális fórum alakítását akadályozta, amelyben nem játszana központi szerepet. A Japán–Kína–Korea-csúcstalálkozók intézményesítésének célzata nem utolsósorban egy olyan ázsiai fórum létrehozása volt, amelyben az Egyesült Államok nem vesz részt.

160 Bessó, 1999. 76–77. Érdemes itt utalni a Japánt az 1970-es évek elején ért „Nixon-sokkokra”, amikor Richard Nixon amerikai elnök a Japánnal mint „társégbeli első számú szövetségeseivel” való előzetes konzultáció nélkül utazott el Pekingbe és kezdte meg az Egyesült Államok és a Kínai Népköztársaság közötti kapcsolatok normalizálását.

Adott ponton a „Ki beszélhet (Kelet-)Ázsia nevében?”¹⁶¹ kérdés mellé felsorakoznak az ember egyetemes azonosságának kérdései. Egyben ez az a pont, ahol nem kerülhető meg az „identitások” és az önazonosság közötti különbségtétel sem. „Identitás” sokféle lehet, de a szó szoros értelmében csak ami egyesnek és összességnek, „kint” és „bent”, tegnap és ma ugyanaz, az lehet azonosság.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadott források

Jiang

1992 Jiang, Zemin: Accelerating Reform and Opening-up. In: *Beijing Review*, 35. (1992) 43. sz. (26 October–1 November) 10–33.

Kim

1998 Kim, Jong Il: *Let us reunify the country independently and peacefully through the great unity of the entire nation*. Pyongyang, 1998.

Korea in the 21st Century

1994 *Korea in the 21st Century. Presidential Commission on the 21st Century*. Seoul, 1994.

2. Szakirodalom

Anderson

1991 Anderson, Benedict: *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*. London–New York, 1991.

Arnason

1998 Arnason, Johann P.: Multiple Modernities: Reflections on the Japanese Experience. In: *Japan in a Comparative Perspective*. Eds.: Sonoda, Hidehiro–Eisenstadt, Shmuel Noah. Kyoto, 1998. 152–172.

Bachnik–Quinn

1994 *Situated Meaning: Inside and Outside in Japanese Self, Society and Language*. Eds.: Bachnik, Jane M.–Quinn, Charles J., Jr. Princeton, 1994.

Background Reading

Background Reading for Teachers: China's Foreign Policy. In: *China Teaching Workbook: Foreign Policy*. http://www-4.cc.columbia.edu/itc/eacp/topics/modern_china/back.htm (A letöltés ideje: 2000. augusztus 14.)

Baker

1998 Baker, Donald L.: Christianity 'Koreanized'. Constructing Korean Identity. In: *Nationalism and the Construction of Korean Identity*. Eds.: Pai, Hyung Il–Tangherlini, Timothy R. Berkeley, 1998. (Korea Research Monograph 26.) 108–125.

161 Bannerman, 2001. 6.

Bannerman

2001 Bannerman, Edward: Turning East: Europe Courts Asia. In: *Bulletin of the Centre for European Reform*, 16. (2001) February–March. <http://www.cer.org.uk/publications/archive/bulletin-article/2001/turning-east-europe-courts-asia>, letöltés ideje: 2001. február.10.

Bellah

1983 Bellah, Robert M.: Cultural Identity and Asian Modernization. In: *Cultural Identity and Modernization in Asian Countries. Proceedings of Kokugakuin University Centennial Symposium*. Tokyo, 1983. 16–28.

Benedict

1946 Benedict, Ruth: *The Chrysanthemum and the Sword: Patterns of Japanese Culture*. Boston, 1946.

Berger

1992 Berger, Peter L.: A kelet-ázsiai kapitalizmus: másik változat. In: Berger, Peter L.: *A kapitalista forradalom*. Bp., 1992. 203–247.

Bessho

1999 Bessho, Koro: *Identities and Security in East Asia*. Oxford, 1999. (International Institute of Strategic Studies, Adelphi Papers 325.)

Bi

2000 Bi, J.: The Confucian Culture Threat: Perceptions and Misperceptions. In: *Issues and Studies. A Social Science Quarterly on China, Taiwan, and East Asian Affairs*, 36. (2000) January–February, 120–142.

Buzan

1991 Buzan, Barry: *People, States, and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. Boulder, Co., 1991.²

Cha

1999 Cha, Victor D.: *Alignment Despite Antagonism: The United States–Korea–Japan Security Triangle*. Stanford, 1999.

2000 Cha, Victor D.: The Continuity behind the Change in Korea. In: *Orbis*, 44. (2000) Fall, 585–598.

Chan

1998 Chan, Gerald: Toward an International Relations Theory with Chinese Characteristics? In: *Issues and Studies. A Social Science Quarterly on China, Taiwan, and East Asian Affairs*, 34. (1998) 5. sz. 1–28.

Dittmer–Kim

1993 *China's Quest for National Identity*. Eds.: Dittmer, Lowell–Kim, Samuel S. Ithaca, 1993.

Doi

1973 Doi, Takeo: *The Anatomy of Dependence*. Tokyo, 1973.

Duara

1996 Duara, Prasenjit: De-constructing the Chinese Nation. In: *Chinese Nationalism*. Ed.: Unger, Johnathan. New York, 1996. 31–55.

Eisenstadt

1998 Eisenstadt, Shmuel Noah: Axial and Non-Axial Civilizations – The Japanese Experience in a Comparative Perspective – The Construction of Generalized Particularistic Trust. In: *Japan in a Comparative Perspective*. Eds.: Sonoda, Hidehiro–Eisenstadt, Shmuel Noah. Kyoto, 1998. 1–18.

Fogel

1995 Fogel, Joshua A.: *The Cultural Dimension of Sino-Japanese Relations: Essays on the Nineteenth and Twentieth Centuries*. Armonk, 1995.

Fukuyama

1999 Fukuyama, Francis: Asian Values, Korean Values, and Democratic Consolidation. In: *Institutional Reform and Democratic Consolidation in Korea*. Eds.: Diamond, Larry–Shin, Doh Chull. Stanford, 1999. 305–334.

Funabashi

2000–2001 Funabashi, Yoichi: Japan’s Moment of Truth. In: *Survival*, 42. (2000–2001) 4. sz. 73–84.

Gamble

2000 Gamble, William: The Middle Kingdom Runs Dry. Tax Evasion in China. In: *Foreign Affairs*, 79. (2000) 6. sz. 16–20.

Gergely

1999 Gergely Attila: „Globalizáció és nemzetépítés” – esetek és kölcsönhatások. In: *Globalizáció és nemzetépítés*. Szerk.: Bárdi Nándor. Bp., 1999. 17–38.

Gill–Reilly

2000 Gill, Bates–Reilly, James: Sovereignty, Intervention and Peacekeeping: The View from Beijing. In: *Survival*, 42. (2000) 3. sz. 41–60.

Grinker

1998 Grinker, Roy Richard: *Korea and Its Futures. Unification and the Unfinished War*. New York, 1998.

Guo

1995 Guo, Longlong, et al.: *Lianhe guo xinlun*. Shanghai, 1995.

Hamaguchi

1997 Hamaguchi, Eshun: A Methodological Basis for Japanese Studies – With Regard to “Relatum” as its Foundation. In: *Nichibunken Japan Review*, 9. (1997) 41–63.

Hamilton–Sanders

1992 Hamilton, Lee V.–Sanders, Joseph: *Everyday Justice: Responsibility and the Individual in Japan and the United States*. New Haven, 1992.

Hanada

2000 Hanada, Massanori–Quiminal, Catherina: La politique migratoire au Japon, un dilemme non tranché. In: *Revue Européenne des Migrations Internationales*, 16. (2000) 1. sz. 37–63.

Harrison

1995 Harrison, Paul: The Japanese Postmodern Political Condition. In: *Japanese Encounters with Postmodernity*. Eds.: Sugimoto, Yoshio–Arnason, Johann P. New York, 1995. 213–236.

Hartford

2000 Hartford, Kathleen: Cyberspace with Chinese Characteristics. In: *Current History*, 99. (2000) September, 255–262.

Helgesen

1998 Helgesen, Geir: *Democracy and Authority in Korea. The Cultural Dimension in Korean Politics*. London, 1998.

Hong

1973 Hong, Yi-sup: *Korea’s Self Identity*. Seoul, 1973.

Horner

1996–1997 Horner, Charles: *The Third Side of the Triangle: The China–Japan Dimension*. In: *The National Interest*, 46. (1996–1997) Winter, 23–31.

Hoston

1994 Hoston, Germaine A.: *The State, Identity, and the National Question in China and Japan*. Princeton, 1994.

Howland

1996 Howland, Douglas R.: *Borders of Chinese Civilization. Geography and History at Empire's End*. Durham, N.C., 1996.

Ishihara

1976 Ishihara, Shintaro: *A Nation Without Morality*. In: *The Silent Power. Japan's Identity and World Role*. Comp.: Kano, Tsutomu. Tokyo, 1976. 75–95.

1991 Ishihara, Shintaro: *The Japan That Can Say No*. New York, 1991.

Kano

1976 Kano, Tsutomu: *Why the Search for Identity?* In: *The Silent Power. Japan's Identity and World Role*. Comp.: Kano, Tsutomu. Tokyo, 1976. 1–10.

Katzenstein

1996 Katzenstein, Peter J.: *Cultural Norms and National Security. Police and Military in Post-war Japan*. Ithaca, N. Y., 1996.

Kim

1993 Kim, Samuel S.: *Sovereignty in the Chinese Image of World Order*. In: *Essays in Honour of Wang Tiewa*. Ed.: Macdonald, Ronald St. John. Dordrecht, 1993. 425–445.

1996 Kim, Samuel S.: *Mainland China in a Changing Asia-Pacific Regional Order*. In: *Contemporary China in the Post-Cold War World*. Eds.: Lin, Bih-jaw–Myers, James T. Columbia, South Carolina. 1996. 263–305.

Kisala

1999 Kisala, Robert: *Prophets of Peace: Pacifism and Cultural Identity in Japan's New Religions*. Honolulu, 1999.

Kopf

1999 Kopf, Gereon: *Beyond Personal Identity: Dogen, Nishida, and a Phenomenology of No-Self*. Routledge, 1999.

Korhonen

1996 Korhonen, Pekka: *The Dimensions of Dreams: Discussion of the Pacific Age in Japan 1890–1994*. In: *Japan's Socio-Economic Evolution: Continuity and Change*. Eds.: Pascha, Werner–Metzger-Court, Sarah. Sandgate–Folkestone–Kent, 1996. 123–141.

Kostecki

1994 Kostecki, Wojciech: *The Security Complex Approach*. Copenhagen, 1994. (Centre for Peace and Conflict Research. Working Papers 19.)

Kunihiro

1976 Kunihiro, Masao: *The Japanese Language and Intercultural Communication*. In: *The Silent Power. Japan's Identity and World Role*. Comp.: Kano, Tsutomu. Tokyo, 1976. 51–73.

Kunszt

1994 Kunszt György: *A kiotói iskola az európai nihilizmusról és a misztikáról*. In: *Aethnaeum*, 2 (1994) 3. sz. 210–234.

Lee

2000 Lee, Chang-Jae: Northeast Asian Economic Cooperation: The Need for a New Approach. In: *NIRA Review*, 8. (2000) Autumn, 5–10.

Lie

1998 Lie, John: *Han Unbound: The Political Economy of South Korea*. Stanford, 1998.

Lipowatz

1999 Lipowatz, Thanos: Kollektív identitások és nacionalizmusok Európában. In: *Európai Szemmel*, 4. (1999) 1. sz. 44–49.

Lu

1981 Lu Hszün: Kísértetek és démonok a kínai irodalmi életben. In: Lu Hszün: *Irodalom, forradalom, társadalom. Válogatott irodalompublicisztikai írások*. Szerk.: Galla Endre. Bp., 1981. 194–202.

Maruyama

1963 Maruyama, Masao: *Thought and Behaviour in Modern Japanese Politics*. London–New York, 1963.

Matsumoto

1996 Matsumoto, David Ricky: *Unmasking Japan: Myths and Emotions of the Japanese*. Stanford, 1996.

McCormack

1996 McCormack, Gavan: *The Emptiness of Japanese Affluence*. Armonk, N.Y., 1996.

Mészáros

2000 Mészáros Klára: A modernizáció útja és dilemmái Kínában. In: *Külgazdaság*, 44. (2000) 10. sz. 29–52.

Munson

1994 Munson, Todd: Selling China: www.cnta.com and Cultural Nationalism. In: *Journal for Multimedia History*, 2. (1999). <http://www.albany.edu/jmmh/vol2no1/chinaweb.html> (A letöltés ideje: 2013. augusztus 14.)

Nakane

1973 Nakane, Chie: *Japanese Society*. Harmondsworth, 1973.

Nishitani

1986 Nishitani, Keiji: *Was ist Religion?* Frankfurt am Main, 1986.

Oe

1995 Oe, Kenzaburo: Japan, the Ambiguous, and Myself. In: Oe, Kenzaburo: *Japan, the Ambiguous, and Myself. The Nobel Prize Speech and Other Lectures*. Tokyo–New York, 1995. 9–38.

Okimoto

1998 Okimoto, Daniel I.: *The Japan-America Security Alliance: Prospects for the Twenty-First Century*. Stanford, 1998.

Ozawa

1994 Ozawa, Ichiro: *Blueprint for a New Japan: The Rethinking of a Nation*. Tokyo–New York, 1994.

Preston

1998 Preston, Peter Wallace: The Pacific Asian Model II. Political Culture, Identity and Change. In: Preston, Peter Wallace: *Pacific Asia in the Global System. An Introduction*. Cambridge, 1998. 235–248.

Radtke

2003 Radtke, Kurt W.: National Identity in China and Japan: Intended and Unintended Consequences of Japan's Expansion. In: *Sino-Asiatica. Papers Dedicated to Professor Liu Ts'un-yan on the Occasion of His Eighty-Fifth Birthday*. Ed.: Wang, Gungwu. Hong Kong, 2003. 183–211.

Régnier

1997 Régnier, Philippe Thierry: International Security, Political Enlargement and Democratization: The Case of South Korea and Taiwan. In: *Democracy in Asia*. Ed.: Schmiegelow, Michèle. Frankfurt, 1997. 339–364.

Rhee

2000 Rhee, Chong-yun: Northeast Asian Economic Cooperation and Korea-Japan Free Trade Area. In: *Korea Focus*, 8. (2000) 4. sz. (July–August) 62–74.

Rozman

1999 Rozman, Gilbert: China's Quest for Great Power Identity. In: *Orbis*, 43. (1999) 3. sz. 383–402.

2000 Rozman, Gilbert: A New Sino-Russian-American Triangle? In: *Orbis*, 44. (2000) 4. sz. 541–556.

Sang-Jin

1998 *Habermas and the Korean Debate*. Ed.: Sang-Jin, Han. Seoul, 1998.

Sato

1977 Sato, Seizaburo: The Foundations of Modern Japanese Foreign Policy. In: *The Foreign Policy of Modern Japan*. Ed.: Scalapino, Robert A. Berkely–Los Angeles–London, 1977. 367–390.

Scheler

1979 Scheler, Max: *A formalizmus az etikában és a materiális értéketika*. Bp., 1979.

Seizelet

2000 Seizelet, Éric: La criminalisation de l'étranger au Japon. Le nouveau visage de la discrimination à l'ère de l'internationalisation. In: *Revue Européenne des Migrations Internationales*, 16. (2000) 1. sz. 65–95.

Suzuki

1978 Suzuki, Takao: *Japanese and the Japanese: Words in Culture*. Tokyo–New York, 1978.

Tai-Hwan-Hein

1997 Tai-Hwan, Kwon-Hein, Cho: Confucianism and Korean Society. A Historical Basis of Korean Democratization. In: *Democracy in Asia*. Ed.: Schmiegelow, Michèle. Frankfurt, 1997. 321–338.

Townsend

1996 Townsend, James: Chinese Nationalism. In: *Chinese Nationalism*. Ed.: Unger, Jonathan. Armonk, 1996. 1–30.

Tsang

1999 Tsang, Steve: Japan's Role in the Asia Pacific, The Views from Greater China. In: *Security Dialogue*, 30. (1999) 413–424.

Umesao

1976 Umesao, Tadao: Escape from Cultural Isolation. In: *The Silent Power. Japan's Identity and World Role*. Comp.: Kano, Tsutomu. Tokyo, 1976. 13–34.

Vogel

1980 Vogel, Ezra F.: *Japan as Number One. Lessons for America*. Tokyo, 1980.

1994 Vogel, Ezra F.: Japan as Number One in Asia. In: *The United States, Japan, and Asia. Challenges for U.S. Policy*. Ed.: Curtis, Gerald L. New York, 1994. 159–183.

Whiting

1989 Whiting, Allen S.: *China Eyes Japan*. Berkeley, 1989.

Wolferen

1991 Wolferen, Karel van: No Brakes, No Compass. In: *The National Interest*, 25. (1991) Fall, 26–35.

Wu

1995 *Divided Nations: The Experience of Germany, Korea, and China*. Ed.: Wu, Jaushieh Joseph. Taipei, 1995.

Yan

1996 Yan, Xuetong: *Zhongguo guojia liyi fenxi*. Tianjin, 1996.

Ye

1997 Ye, Zicheng: In Search of China's International Strategy in the Twenty-first Century. In: *Guoji zhengzhi yanjiu*, 4. (1997) 2. sz.

Yoo

2000 Yoo, Jang-hee: From BESETO to a Free Trade Area? [BEijing, SEoul, TOkyo]. In: *Korea Now*, 2000. October 21. 24–25.

GERGELY ATTILA

IDENTITIES AND INTERSTATE RELATIONS IN EAST ASIA – THE CHINA–JAPAN–KOREA COMPLEX

Interstate relations between China, Japan and Korea are among the oldest in Asian history. While momentous in themselves, they are taking a new significance in our days on a global scale. To complement “realist” and “liberal” approaches, the present paper explores how bilateral and trilateral Japanese, Chinese and Korean interactions in their wider contexts are shaped by cultural traditions and contemporary policies of state identities. For the given purpose, the latter are operationalized in terms of the typical “identity dilemmas” foreign policy actors are facing in the People’s Republic of China, in Japan, and in the Republic of Korea, continually constructing and reconstructing themselves. Framed by the concept of an “identity complex”, both contrastive and shared features of the respective identity fields are analyzed, with special regard to their conflict potential due to simultaneously common and incompatible identity claims. In order to locate the reviewed identity interactions in a more inclusive perspective and to indicate generalized implications, a broader typology of culturally conditioned identity regimes for further research is outlined.